

ÉDES ANYANYELVÜNK

Miért és hogyan?

Sok vita — néha bizonyos vita — folyik a nyelvhasználat, a nyelvi helyesség kérdéséről. Pedig kétségtelen, hogy mindnyájan egyet akarunk: a nyelv ügyét szolgálni. A cél közös, de — többféleképpen lehet értelmezni. S még nagyobb eltérés van az útban és a módokban, ahogy a célt meg akarjuk közelíteni vagy elérni.

Pedig voltaképpen egyszerű és magától értődő dologról van szó.

A nyelv éppoly természetes és nélkülözhetetlen eleme, közege és eszköze az ember életének, mint a levegő és a víz. Ahogy a környezetvédelem nem öncélúan, hanem az ember érdekében küzd, a természeti környezet tisztaságáért, a nyelvművelés célja sem lehet a nyelv állapotának, jellegének, rendszerének és eszközeinek védelme magáért a nyelvért, hanem hogy az használatját, az embert minél jobban, tökéletesebben szolgálja. Hiszen a nyelv nem önmagáért, nem valamely „összellelem” jóvoltából jött létre, hanem az emberi értelem kibontakozása során, társadalmi szükségletként, az érintkezés eszközeként. A nyelv tehát a társadalom terméke és szükségesszerű tartozéka, s a nyelvművelésnek az a célja, hogy a nyelvet minél alkalmasabbá tegye rendeltetésére, s ezzel a társadalmat, a fejlődést segítse. E cél hangsúlyozzuk Lőrincze kifejezésével: *emberközpontú nyelvművelés* (Élet és Irodalom 1979. febr. 24.).

Álláspontunknak másik természetes alapja az, hogy a nyelv történeti alakulat is, tehát az ember, a társadalom, a világ fejlődésével — és a maga belső törvényei szerint — folytonosan változik. Minél régebbi nyelvtárhoz megyünk vissza, annál közelebb jutunk az ere-

dethez, annál közvetlenebbül érvényesülnek a tösgyökeres sajátságok. De tévesen értelmeznénk a hagyománytisztelést, ha valami törzsökös ősiség nevében ragaszkodnánk a már letűnt nyelvhasználatához, csak azért, mert úgy véljük: az volt a romlatlan, tiszta, igazán magyar, tehát helyes.

E vélekedés igazsága is nagyon viszonylagos, az pedig nyilvánvaló, hogy ma nem beszélhetünk-írhatunk úgy, mint Pázmány vagy Vörösmarty, hogy a legjobb példákat válasszam. És semmi sem bizonyítja, hogy a nyelv változása csak romlás, visszafejlődés. Ezt csupán a megszokás, a nyelvi beidőződés érezteti és mondatja némelyekkel. A nyelv életében lehetnek ugyan a körülmények következtében egyenetlenségek, visszaesések, pangások, de ugyanilyen az emberiség történelme is: van még nyomorúság, szenvedés, zsarnokság, nemzetek közti gyűlölködés, háború, népi társaság — a múlthoz képest azonban kétségtelen a haladás, ha csak az elmaradt földrészekre gondolunk is. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a világtörténelem, egészében, mégiscsak fejlődés. S ez áll a nyelvre is.

Ennek valós érzékeléséhez, a múlthoz való hiteles, mérlegelő viszonyításához pedig a nyelv történetének, sokrétű anyagának, szerkezetének és mozgástörvényeinek igen alapos, tudományos ismerete szükséges. Ezt nem a szakmai fölény állítja. Sokan vannak azonban, akik öntudatos határozottsággal nyilatkoznak és ítélik a nyelv kérdéseiben, mert úgy érzik, hogy anyanyelvüket ők is jól ismerik és használják, tehát véleményük mérvadó. Igaz: egyszerű emberek és íróművészek közt egyaránt találkozunk

olyanokkal, akik minden nyelvészeti szakképzettség nélkül is tökéletes urai a szónak. Környezetük nevelő példájának és kifejezőkészségük, nyelvi fantáziájuk ösztönös, de tudatosan is fejlesztett adományának köszönhetik ezt (bonyolult, sok összetevőjű fogalom az, amit „nyelvérzék”-nek nevezünk). Minden tisztelünk és becsülünk az övék, mert igazában általuk él, újul és gazdagodik a nyelv. Ha azonban egy változás értékeléséről, egy új jelenség megítéléséről, tehát a nyelv szabályozásáról, a norma megállapításáról van szó, a döntést nyilván ők is rábízják a nyelvészekre.

A szaktudás azonban nem lehet sem ok, sem jog tekintélyvel, diktatórikus magatartásra. Merev, „ez jó — ez rossz” döntés helyett körültekintő mérlegelés, a kifejezőeszközök felhasználásának rugalmas megítélése, a stílus szempontok érvényesítése az elvünk. Ami pedig a hangnemet illeti: a nyelvművelő soha ne felejtse el, hogy *népművelő* is: nem a nagyképu kioktatás, az ingerült fölháborodás vagy a sértő gúny vezet célhoz, hanem a világos magyarázat, a higgadt érvelés, a közvetlen, szemléletes szó.

Nyilvánvaló igazságok ezek, mégis hangsúlyozzuk, ismétljük őket; nem is a nyelvművelők kedvéért, hisz mai nemzedékük ezeket vallja és követi, hanem inkább a türelmetlen, heveskedő nyelvvédők számára, akikkel egy a célunk és a szándékunk, szemlélet és módszer kérdésében mégis gyakran ellentétbe kerülünk velük. Pedig közös törekvésünket az egyetértés könnyítené meg, és tenné igazán eredményessé.

Kovalovszky Miklós

I. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

1979.

ÁPRILIS —

JÚNIUS

ÁRA: 8 FT

Tartalom

VALAHOZ

UTCA-ISZONY, VAGY
ÚT-MÁNIA?

NYELVI „ÚJDONSÁGOK”

EGY NYELVHELYESSEGI
BABONÁRÓL

HIVATALOSAN,
DE KÖZÉRTHETŐEN

MINDENNAPI
KENYERÜNK

DOBOSTORTA
A MACKÓBÓL

A KÖLTŐI KÉPALKOTÁS

SZINESEBB SZÓVAL ÉLVE

ELŐZETES
ES MUTATVÁNY

A REKLÁMOK
NYELVRŐL

MONDD ÉS ÍRD —
ESETLEG MÁSKÉPPEN

AZ ÓVÁS
JOGOS LETT VOLNA!

AZ ÚJ ÍRÓGÉPSZABVÁNY

REJTVÉNY

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Anyanyelvi, Helyesírási és Magyar Nyelvészeti bizottságának, valamint

a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.

A szerkesztő bizottság elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

Deme László,

Fábián Pál,

Fülöp Lajos,

Grétsy László,

Kovalovszky Miklós,

Ladó János,

Rácz Endre,

Somogyi Béla,

Szathmári István,

Szepes Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.

Szerkesztőség:

Budapest, Ráday u. 20.

1092

Telefon: 181-416

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyedévenként. Egyes szám ára:

8 Ft. Előfizetési díja

félévre 16 Ft, egy évre

32 Ft. Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármelyik postahivatalban, a kézbesítőknél, a

posta hírlapüzleteiben és a Posta Közoonti Hírlapirodánál (KHI Bp.

József Nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy

postautalvánnyal, valamint átutalással a KHI

215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámra. Külföldiek részére előfizethető a

„Kultúra” Könyv és Hírlap Külföldi Kereskedelmi

Vállalatnál, H-1389 Budapest postafiók 149.

79.4. 1227 Szolnoki Nyomda

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

Valahol

Bizonyosan sokan megfigyelték már, hogy egy-egy ember vagy kisebb-nagyobb csoport felkap és unos-untalan használ valamilyen szót, kifejezést. Ezeknek a „divatszavaknak” nagyobb része nem hosszú életű. — Ahogy — tréfából vagy komolykodva, sőt nagyképszerűen — felkapták, ugyanúgy el is ejtik őket hamarosan; csak ritkán válnak a nagyobb közösség tulajdonává. Négy-öt évtizeddel ezelőtt például ilyen mondások járták: *benne vagyok, direkt szerencse, kész röhej, mire föl, úgy ahogy mondom, rém cuki stb.* Ezeket ma már — jórészt — mások váltották fel.

A divatszavakról gyakran ejtünk szót nyelvhelyességi előadásainkban — több-kevesebb sikerrel. Inkább kevesebb, mint többel. A *valahol* határozószó furcsa, szokatlan, divatos használatát például már én is többször szóvá tettem, de terjedésének — sajnos — nem sikerült gátat vetni.

Vagy tizenöt évvel ezelőtt Csurka István egyik kiváló novellájában olvastam először róla. Az író ilyen mondatokat ad a filmes szakemberek szájába: „*Valahol* arról van szó...”. „*Ennek valahol* arról kell szólni, hogy semmi becsstelenséget nem

tűrhetünk meg magunk körül...”; — „*Serfőzőeknek valahol* igazuk van...”. Csurka ironizálva beszélgeti így szereplőit, amit az is bizonyít, hogy a novellabeli író, Fodor, akivel forgatókönyvről tárgyalnak, ugyancsak felfigyel ezekre a *valahol*-okra, s szelíd gúnyral, fáradt-rezignáltan ismétli őket: „*No persze, valahol igen*”. „*Nekem meg akkor valahol* át kell írni a könyvet”.

Az Értelmező Szótárban természetesen nyomát sem találjuk ennek a furcsa *valahol*-nak. Ott csak a közismert jelentései vannak meg: „*valamely helyen, meg nem határozott vagy közelebből, pontosabban meg nem határozott helyen*”. Például: „*valahol* talán utolsót Álmodik a nyomor; *Itt valahol*, ott *valahol* Esett, szép, szomorú fejekkel Négy-öt magyar összehajol” (Ady).

Eleinte azt hittem, hogy a Csurka István által idézett *valahol* talán egyetlen embernek a groteszk szóhasználatát: ilyen eset gyakran előfordul. Egy kis megfigyelés után meglepetéssel tapasztaltam azonban, hogy művészi körökben már szinte általánossá vált, ma mindnem csak az igénvesebb kifejezés-mód szimbóluma lett, sőt, nemcsak filmszakemberek privilégiuma már ez a köd-

fátyolos *valahol*. Több kiváló író megnyilatkozása is szerepel jegyzeteim között. Íme: „A rímről Kardos László írt a Kortársban, amit már *valahol* éreztünk és tudunk”; „*Azért pokoli az egész, mert az ember valahol* nem éri be sohasem a saját tudományát”; „*Meg kell vizsgálnunk a kérdést már csak azért is, mert (úgy látszik) valahol* a stilisztika tudományának alapvető kérdéseiben sem sikerült még közös megegyezésre jutni...”

Nem véletlenül neveztem az ímént „*ködfátyolos*”-nak ezt a *valahol*-t. Az idézett mondatok azt bizonyítják, hogy a szerepe a mondat egészének vagy valamelyik szava értelmének elbizonytalanítása, határozatlanná tétele. Ilyen szavakkal, kifejezésekkel lehetne helyettesíteni: *valahogy, valamikor, valamilyen módon, talán, egy kissé, mintha, azt hiszem, úgy gondolom stb.* De a legtöbb esetben el is lehetne hagyni, anélkül, hogy a mondat értelme valami változást szenvedne.

Sajnos, az irodalomból, a kritikából lassan leszivárog ez a furcsa, ködös, fontoskodó, de tulajdonképpen semmitmondó *valahol* az értekezletek világába, s hovatovább mindenrapi életünkbe is. Pedig nem sokat nyerünk vele.

Lőrincze Lajos

Nyelvi „újdonságok”

A múltkoriban egy öreg, nyolcvan év körüli nénivel beszélgettem. Többek között ezt mondta: „és akkor ott hagyott csatot-papot.” Nem csapot-papot, hanem csatot-papot. Valószínű, hogy ezt a szót így, félrehallva, félreértve használta egy életlen át. Ettől azonban érthető maradt; rögtön tudtam, mire gondol.

Csokonai Vitéz Mihály „*csapot, papot*, mindent felejtett” — olvassuk Petőfi Sándornál. Ezt azért emlitem meg, mert újabban felütötte a fejét egy újfajta (még nem) szólás, Petőfi után szabadon: „*abban a kárakban rengeteg játékot láttam: építőkockát, villanyvasutat, mackót, babát, anyám tyúkját*”; „*felrakott magára mindent: gyűrűket, nyakláncokat, karkötőket, anyám tyúkját*.” Ez a kifejezés a halmozás, a fokozás

érzékeltetésére használatos újabban. „*Anyám egyetlen jószágá*”, az anyám tyúkjá az egységéből, az egyedülvalóságából annak a kifejezőjévé vált, amikor „*sok minden*”-t akarunk mondani. Választékoságról volna szó? Mindenki arra törekszik, hogy beszéde érdekes, változatos legyen. De néha ennek a törekvésnek a zsákutcájába kerülünk. Hallunk egy érdekes szót vagy elferdített változatát, átvesszük, szókincsünkbe beépítjük, és aztán azon kapjuk magunkat, hogy unos-untig használjuk, sőt: „*saját*” elmeszipporkáink más szájából is elhangzanak.

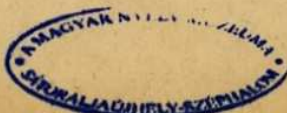
A sokat vitatott *ciki* futott be ilyen pályát. (Úgy jártunk vele, mint a farmer-nadrággal: egyénien akarunk öltözni, és egyenruhába bújtunk.) A *ciki* pályafutása még nem ért véget, azon-

ban új fordulatot vett. 'Ciki' értelemben használatossá vált a *cikornya*. Ez a szó — elentétben eredeti értelmével ('cifra, kacskaringós díszítés'), — ugyanazt jelenti a köznyelvi argó szóhasználatban, mint a *ciki*, csak „*választékosabb*” formában. Aztán van a *ciki*-nek még egy „*rokon értelmű*” párja: *cing-ceng*. Ez is elhangzik olykor-olykor, habár végképp semmi értelme sincsen.

Egyszóval fordulatosan, egyénien, szellemesen akarunk beszélni.

Még egy példa az újabban közül. Néhány évvel ezelőtt röppent a köztudatba az „*akárki, akármi*” használata. Először szellemesnek tetszett, de ahogy egyre többet hallom úton-útfélen, bevallom, már a hátam is borsózik tőle: „*Az az akárki akárhol akármi*kor már megint írt egy *akármit*”.

Bothné Sebestyén Ilona

Utca-iszony vagy út-mánia?

Olvasom egy címjegyzékben: Budapest, Semmelweis út 19. Egy levél címzésében: Csongrád, Réti János út. A várostérkép mindkét esetben mást mond: Semmelweis utca, Réti János utca. Sokan úgy gondolják, előkelőbb az út, ezért levelezésükben minden utcát átminősítenek út-nak. Úgy gondolják, hogy az utca csak „szegény rokon” az „előkelőbb” út-hoz képest. Ezt a véleményt megfogalmazni nem szokták, de az biztos, hogy az efféle hibázás jóval gyakoribb, mint a fordítottja; az például aligha jut eszébe valakinek, hogy a budapesti Rákóczi út helyett ezt írja: Rákóczi utca.

Megfigyeltem, hogy amit hivatalosan (térképeken, utcanevjegyzékekben) u. rövidítéssel írnak, azt sokan így olvassák: út. Pedig az út-nak — mint egészen rövid szó-nak — nincs is rövidítése, s az u.-nak már a rövid u betűje is arra utal, hogy az utca szót rövidíti. Intézmények megjelölésében is gyakori jelenség, hogy a „szérenyi” utca szót az út-tal cserélik föl: Széchenyi úti Napközi Otthon — (közli egy címtábla Egerben), ahol pedig az utcák névjegyzékében nincs is Széchenyi út, csak Széchenyi utca. Az ott dolgozók talán szégyellik, hogy utcában van a munkahelyük? Egy lakásszövetkezet, amely saját csekkszámát a szerint az egri Rózsa Károly utcában működik, a felekkel való levelezésében Rózsa Károly úti-nak vallja magát.

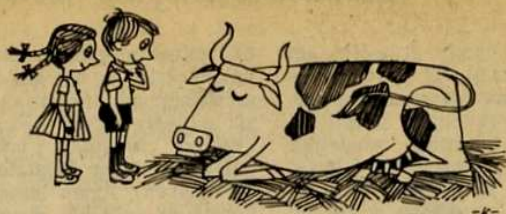
Lehet, hogy csak két betűt akarnak megtakarítani, vagy csupán felületességből származik a névcsere, mégis azt kell mondanunk, hogy helytelen eljárás ez.

A Magyar értelmező kéziszótár szerint az út „nagyobb, forgalmas utcák nevében” használható, az utca szó pedig „városban, falun kisebb közlekedési útvonal”-at jelöl. E két szónak az eredete nem azonos. A szótár is utal rá, hogy az út finnugor eredetű, az utca ellenben szláv jövevényszavaink közé tartozik. (Az utóbbinak eredetibb, régi alakja a magyar írásban ucca volt!)

A kérdésnek jogi oldala is van. Ha valaminek a hivatalos neve Kossuth Lajos utca, akkor jogtalanul nevezzük egyénileg Kossuth Lajos út-nak. Az út és az utca különbségét már csak azért sem tanácsos elmosni, mert ugyanarról a személyről ugyanabban a városban út is, utca is lehet elnevezve. Egerben például Lenin út is, Lenin utca is van, jó messzire egymástól, és ha egy Lenin utcai lakosnak a Lenin út-ra címezik a levelet, akkor fölösleges munkát adnak a postának, amellet a címzettnek is bosszúság, mert a levél késve jut el hozzá.

Az, hogy valaki út-on vagy utcá-ban lakik, nem dicsőség és nem szégyen, de utca helyett út-at vagy út helyett utcát mondani és írni — hiba.

Pásztor Emil

— HA MOST MEGFEJÜK, BIZTOSAN ALUDTTEJET AD... —

Egy nyelvhelyességi babonáról

Arany János — jól tudjuk — mindig is érdeklődött a nyelvészet iránt, és írásban is szívesen nyilvánította véleményét egy-egy vitás nyelvhelyességi kérdésről. Érdeklődése fokozódott a hetvenes években, amikor a Magyar Nyelvőr megindulása — szerkesztőjének, Szarvas Gábornak és munkatársainak, köztük a fiatal Simonyi Zsigmondnak élénk tevékenysége — valószínűleg a nemzeti érdeklődés központjába állította a nyelvtudományt.

Amikor megszabadult akadémiai hivatalától, és szabadban élhetett szellemi kedvteléseinek, első dolga volt, hogy „Tücsök és bogár” címmel — mint maga írta —: „a nyelvre vonatkozó ötleteit futólag papírra vesse”. E kis nyelvművelő íráskor nemegyszer a Nyelvőrben megjelent közleményeknek köszönheték kiindulópontjukat. Ugyancsak a Nyelvőr egyik cikke indíthatta arra, hogy 1879-ben a Margitszigeten Simonyi Zsigmondnak, a Magyar Nyelvőr akkori szerkesztőjének egy cédulácskát adjon át, amelyre egyebek közt ez volt írva: „Be van az én szűrőm ujja kötve. A Kállai utca ki van festve. A jelentés le van írva. — Már a jelentés le volt tisztázva, mikor ő oda jött. — Ha le lesz írva, csak tedd a többihez. Mire a búza le lett vágva, beesteledett. — Ezek jogos magyar kifejezések.”

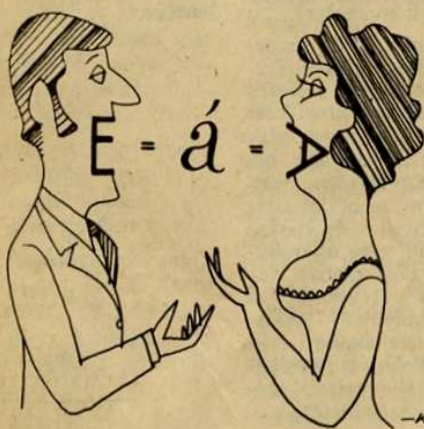
Amikor Simonyi 1907-ben — más példák mellett — az Arany által följegyzett mondatokat is idézte, és részletesen tárgyalta a létige (van, volt, lesz, lett) és a határozói igenév (-va, -ve) használatát, cikkét ezzel a megállapítással kezdte: „Valóságos örület az, amit mostanában ezekkel a kifejezés-módokkal elkövetnek. Or-

szágszerte el van terjedve az a balvélemény, hogy minden ilyen kifejezés hibás, magyartalan.” A Nyelvőr és a nyelvművelő irodalom azóta számtalanszor írt a kérdésről. A babonák azonban, úgy látszik, igen szívósak. Az „örület” napjainkban ismét kitört: s ezúttal a határozói igenes szerkezetet derűreborúra a befejezett melléknévi igenévvel helyettesítik.

Az újságokban és a folyóiratokban, a rádióban és a tévében, az értekezleteken és a megbeszéléseken lépten-nyomon ilyen alakokat olvasunk vagy hallunk: „A munka még nem befejezett; A feltételek már biztosítottak; A vállalatok a kár megtérítésére kötelezettek; Az eljárás nem megengedett; Ezek a problémák nem megoldottak; Ez a kérdés nem eléggé megvilágított még; A lakás szépen berendezett; Az idő szűkre szabott; A kísérlet két évre tervezett; A helye nem tisztázott; A haza rövidre vágott volt.” stb. Ahány mondat, annyi fonákosság, erőltettség, körülményeskedés. Ezekben a mondatokban csakis a határozói igenes szerkezet jogos, tehát így: „A munka nincs befejezve; Kártérítésre vannak kötelezve; A kérdés nincs megvilágítva; A lakás szépen van berendezve; Az idő szűkre van szabva; A kísérlet két évre van tervezve; A helye nincs tisztázva; A haza rövidre volt vágva.” stb.

Aranynak, Simonyinak és másoknak az intelmei ma is időszerűek, hiszen hasonló félreértés, félremagyarázás szép számmal él a köztudatban. Nem fölösleges hát, ha itt is, most is szót teszünk őket.

Eder Zoltán

HELYES KIFEJEZÉS

Hivatalosan, de közérthetően!

Lehet, hogy olvasóim egy része értetlenül csóválja fejét e cím olvastán. Úgy érzi, hogy a benne jelzett kívánság ugyanúgy lehetetlen, mintha mondjuk, ez állna a helyén: Érthetetlenül, de világosan. Csakhogy a két cím közé korántsem tehetünk egyenlőségjelet. Az utóbbi valóban képtelenséget sugall, a másikat azonban éppen ezért állítottam cikkem élére, hogy meggyőzhessem olvasóimat a benne foglalt kívánság jogos voltáról. Azt szeretném ugyanis, ha mindenki számára világos lenne, hogy amikor egy-egy hivatalos nyelvi torz szöveget elemzünk a bírálunk, nem az a kifogásunk, hogy ez a szöveg hivatalos, hanem, hogy *körmondfont, nyakatekert* vagy akár *érthetetlen*. A hivatalos szövegnek igenis hivatalosnak kell lennie, de jó értelemben annak. A hivatalos irattól pl. idegen a bizalmas, népieskedő, anekdotázó hang és stílus, s hibáznánk, ha a szöveget akár a szépirodalom, akár a szak tudományok, akár a társalgás nyelvéhez próbálnánk igazítani. Abban sem volna köszönet, ha erőszakot akarnánk elkövetni a hivatalos nyelv sajátos — és mással nem helyettesíthető — szavain, szakkifejezésein, s keresztes hadjáratot hirdetnénk az olyanok ellen, mint *beidéz, beiskolázás, jogorvoslattal él, pótlóírányzat, tankötelezettség* stb. Az viszont, hogy a hivatalos levél vagy irat világos, közérthető legyen, elengedhetetlen. A hivatalosság és a közérthetőség nem választható el egymástól. Legalábbis elvben nem.

Vajon mi az oka annak, hogy a hivatalos jelző sok emberben — többnyire éppen olyanokban, akikben erősen él anyanyelvünk szeretete — viszolygást kelt, szinte szent borzadályt ébreszt? Úgy érzem, tudok válaszolni a kérdésre. Mi is valójában a hivatalos nyelv? Nem más, mint a hivatali életben, a hivatalos érintkezésben, a közéletben szükséges nyelvhasználat és stílus. A hivatalos nyelv kifejezésben tehát a hivatalos melléknév eredetileg azt jelenti: valamilyen hivatalhoz, hatósághoz tartozó, vele kapcsolatos, a hivatalban vagy a hivatali ügyintézésben szokásos, sőt szükséges. Igen ám, csakhogy jött az idézőjel! Nekem pl. jó másfél évtizeddel ezelőtt „Hivatalos” szószátyárkodás cím-

mel jelent meg cikkem; vagy valami jelző is ott állt még erősítésül: pl. hogyan hangzik ez *körmondfont hivatalos nyelven, hivatalos bikkfa nyelven, esetleg hivataloskodó nyelven*? Aztán lassan lekopott az idézőjel, elmaradtak a jelzők, s a hivatalos nyelv kifejezés ma már önmagában is jelenti azt, hogy hivataloskodó, az élet nyelvétől fölöslegesen eltávolodott, fontoskodó nyelv és stílus.

Bár az eddigiekben elvben védtem a hivatalos nyelvet, eszem ágában sincs azt állítani, hogy nem kell küzdenünk a hivatalos nyelv kinövésével ellen. Éppen ellenkezőleg: hathatósabban kell küzdenünk, mint valaha! Napjainkban valamiféle egységfront van kialakulóban a fölöslegesen nagyképűsködő, hivataloskodó nyelv és nyelvhasználat ellen. A pénzügyminiszter könyvet adott ki a hivatalos nyelvhasználat buktatóiról (Hivatalos nyelvünk kézikönyve, 1976., majd 1978., a Pénzügyminisztérium kiadása.) Fontos intézmények — a Magyar Tudományos Akadémiát is beleértve — tanfolyamot rendeznek hivatali dolgozók számára a hivatalos nyelvvel kapcsolatos tudnivalókról. A TIT szabadegetemi előadássorozatot szervez Hivatali nyelv, közelelti nyelv címmel. Neves állami vezetőink nyelvész szakemberekkel átnéztetik, átfésültetik a fontosabb rendeletek, jogszabályok szövegét, olykor saját beszámolójukat, parlamenti expozéjukat is. A nagy tömegképző eszközök (tévé, rádió, országos lapok) jóvoltából minduntalan napirendre kerül a hivatalos nyelv ügye.

Mik szólnak szemet, sértenek fület leginkább napjaink hivatalos nyelvében? A hivatali közhelyek, fordulatok; a terjedős, terpeszkedő kifejezések; a túlbonyolított mondat szerkezetek, szövegek. Idézek néhány jellegzetes — nem annyira a legfőbb, legfelsőbb hivatali szervekre, inkább a közép és kishivatalokra, vállalati hivatali részlegekre jellemző — mondatot, mindenképpen javításra szoruló szövegrészletet. Olyan kiragadott részletek ezek, amelyek sajnos, érthetővé teszik azt a „szent borzadályt”, amely a magyarul beszélők egy részét már akkor elfogja, midőn meghallja a hivatalos nyelv kifejezést! (Valamennyi példám a legutóbbi két-három év terméke.)

Idézet az Észak-Magyarország című lapból: „A mezőgazdasági üzemek sürgősen végezzenek tábláikon a *hőrcsög egység szám megállapítására felvételezést*.” Azt hiszem, hogy a mezőgazdasági üzemeknek csupán meg kellene állapítaniuk — persze csak hozzávetőleg — a hőrcsögök számát.

Egy mondat egy nagy kereskedelmi vállalatunk vezetőjének rádiónyilatkozatából: „Az eladónak nem az a dolga, hogy könyveljen, hanem, hogy értékesítési tevékenységet bonyolítson.” Miért mondta így a nyilatkozó? Bizonyára azért, mert túlságosan dísztelennek, azaz a „hivatalos” stílusba nem illőnek érezte az utolsó három szó helyett az egyszerű *értékesítsen* vagy a még egyszerűbb *eladjon* formát.

Ismét egy rádiós mondat, a Válaszolunk hallgatóinknak című adásból: „Ez a telep a *gyermekanyag szempontjából egyre csökkenő tendenciát mutat*.” Ez magyarul kb. így hangzik: a telepen *egyre kevesebb a gyerek*. Mivel ez a rövid mondat is kifejezi a lényegét, hivatalos használatra is kitűnően megfelel, s kár cicomázni. Miért *gyermekanyag*, miért *szempontjából*, miért *csökkenő tendenciát* és miért *mutat*?

Az egyik budapesti kerületi tanács népszerűnyilvánítási csoportja nemrégiben egy sokszorosított adategyeztetési lapot küldött a kerületben lakó szülőknek. (Hogy hányan nem tudom.) A kérdés, amelyre az adategyeztetési lap megválaszolóival választ vártak, a következő: „A *gyermek születési helyének pontosítására vonatkozó bejegyzés megtételét kérjük*.” Kell ehhez kommentár?

Egy hivatalos levél részlete a Tolna megyei Népbizatságból: „A *Volánál jelenleg érvényes bérletjegyrendszer* árába a navi egyszerű oda- és visszautazás került beépítésre.” Egyszerűen, salangmentesen: a bérlet árát navi egyszerű oda- és visszautazást alapul véve állapították meg. A békéscsabai vasútállomáson olvasható — vagy legalábbis volt olvasható a múlt év elején — ez a felirat: „*Fokozott hatékony részvételre szólunk a munkatérület!*”

Amikor egy televíziós riportban arról volt szó, hogy amerikai anyagból már nálunk is készítenek farmer-nadrágot, az egyik nyilatkozó ezt mondta: „A farmer-

nadrág magyar ára belesimul a hazai árfekvésünkbe.” Hogyan hangzana ez hivatalosan, de mégis közérthetően? Valahogy így: a hazai árkhoz igazodik.

Végül egy hivatali határozatból idézek néhány sort. A feladó a kiskörösi Városi Tanács V. B. egyik osztálya. A határozat lényege az, hogy mivel a címzettnek van egy kutyája — a hivatalos szöveg szerint a szóban forgó állat egy „kétéves korú, háziorvosi céljából tartott eb” —, 1977-re pótlólag 60,— Ft ebadót kell befizetnie. Részlet az indoklásból: „Mivel a nevezett bevallási kötelezettségének a megszabott határidőn belül nem tett eleget, ebadóelőírása 1977. évre még nem volt, ezért a rendelkező rész szerint elrendeltem 60,— Ft szaporodásba hozatalát.”

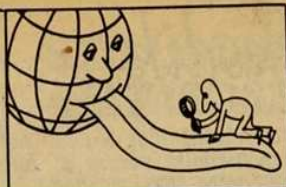
Kedves Illetékesek! Nem akarom én Önöket bántani, de higgyék el, ilyen szövegezéssel inkább ártanak, mint használnak. Önök pontos akartak lenni. Jelezni akarták, hogy itt utólagos adókiegészítésről van szó, ezért a pótlólag befizetendő összeg az Önök szempontjából szaporulatnak számít. De mit értek, mit érhetnek el ezzel a pontoskodással? Azt, hogy az ügyfél végül a lényegét sem érti meg.

Remélem, hogy ezek a példák nemcsak olvasóimat győzik meg igazamról, hanem — legalább közvetlenül — az érintetteknek is hatnak. Talán segítenek rádöbbeneni, ráébredni a fontoskodva-pontoskodva írókat és beszélőket arra, hogy a hivatalos szövegnek valóban hivatalosnak kell ugyan lennie, de a körmondfontan hivatalos, szükségétlenül hivataloskodó hang és stílus nem a közérthetőséget szolgálja, hanem annak éppen legveszedelmesebb el-
lensége.

Grétsy László

SZONOK

DOBOSTORTA A MACKÓBÓL

Szókinszünk gyarapodásának egyik érdekes módja az, hogy bizonyos tulajdonnevek köznévvé válnak. Az idevágó példák bőséges választékából ízelítőül néhány olyat szeretnénk olvasóink figyelmébe ajánlani, melyeket a vendéglátóipar kínál számunkra.

Ha betérünk a cukrászdába, és elfogyasztunk egy szelet dobostortát, minden figyelmünk a finom sütemény ízére irányul, s nem törjük a fejünket azon, honnan ered az elnevezése. És ha mégis felötlene valakiben ez a kérdés, valószínűleg arra gondolna, hogy ez a sima felületű, égetett cukormázzal bevont kerek torta a dobhoz való hasonlóságáról kapta nevét. Nyelv-tudományi irodalmunk azonban számon tartja, hogy ilyen süteményt egy Dobos nevű pesti cukrász készített először, s róla nevezték el dobostortá-nak. Közkedvelt sütemény a zserbó is, erről már sokan tudják, hogy egy híres cukrászfamilia (Gerbeaud) tulajdonneve vált a megjelölőjévé. De csak az öregebbek emlékeznek egy másik cukrászcsaládra s neves bonbonkészítményére, amely után sok szegény gyermekkel együtt a kis József Attila is hasztalan sóvárgott, amikor alig tízéves fővel leírta ezeket a sorokat:

De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhában járni-kelni,
S öt forintért kuglert venni.

A mai fiatalság már csak az irodalomból ismeri ezeket az idöket, a cukrászda helyett is szívesebben jár az eszpresszóba, bisztrókba, mackókba.

És itt álljunk meg, mert nevezetes szóhoz érkezünk: A mackó tudniillik kétszer is befutotta a szavak jelentésváltozásának azt az érdekes pályáját, amelyet a bevezetőben említettünk. Igaz, először nem a mi

nyelvünkben történt meg ez a dolog, hanem a szlovákban. Itt a Macko eredetileg tulajdonnév volt: a Matej, vagyis a Máté személynév becéző alakja. Minden nép-nél szokás azonban, hogy tréfás, játékos kedvből vagy más indítékból állatokat, állatfajtákat keresztnévvel jelölnek meg. Nálunk is, az ország bizonyos vidékein a szamarat bertalan-nak, a nyulat meg bencé-nek mondják. Hasonlóképpen nevezték el a szlovákok a medvét mackó-nak. Innen került hozzánk ez a szó, már csak köznévi jelentésében, de az egyébként szintén szláv eredetű medve szavunkhoz képest némi kedveskedő, játékos, gyermeknyelvi színezettel.

Amikor vendéglátóiparunk évekkkel ezelőtt Budapest, a Kígyó utcában felállította első új típusú hideg büféjét, ezt Mézes Mackó-nak keresztelte el. A Mézes Mackó csakhamar nagy népszerűsége tett szert, s a hasonló jellegű büfék egymás után tűntek föl a város különböző pontjain. A legtöbbjük fölvette — mintaképére emlékeztetve — a Mackó nevet.

De ha sok hasonló intézményt azonos tulajdonnévvel illetnek, ez a legjobb indíték arra, hogy elnevezésük köznévvé, a szóban forgó intézmény közhasználatú megjelölőjévé váljon. Mackó szavunk is csakhamar elindult a köznevelés útján, immár másodszer. Amikor a Népszabadság riportere — még évekkkel ezelőtt — egy ünnepnap sokadalomról úgy számol be, hogy „cirkusz, élettermek, Mackók — minden telve van”, köznevek társaságában s félig-meddig már valóban köznévként használja szavunkat, ám tulajdonnévi eredetének tudatában még nagy kezdőbetűvel írja. A „Mackó típusú”

büfék azonban egyre szaporodnak, a vidéken is, s ez a körülmény meggyorsítja a köznevelés folyamatát. Néhány évvel később az Esti Hírlap már kisbetűvel írva jelenti be, hogy Szántód-Köröshegyen is „mackó várja a kedves vendéget.” S a köznévvé válást bekoronázza, hogy már ígét is képezhetünk friss közneveinkből. Ennek igazolására s egyúttal a mackók előretérésének újabb bizonyítékaként hadd idézzük ugyan-csak az Esti Hírlapból a következőket: „Azok, akik a régi típusú café-restauráns feltámadását várták, sajnálattal állapítják meg, hogy az Abbáziát »elmackósították«, de a többség, főként a fiatalság szívesen tartózkodik az új vendéglátóipari üzemből.”

Rácz Endre

MECHANIZMUS

BESZÉLŐ KERESZTNEVEK

Apu, mit jelent a nevem? — kérdezte a kisiskolás István. Csak némi fejtörés és kutatás után tudott válaszolni az apja: ez a név a görög virágkoszorú szóból származik. István húgának a neve magától elárulta, hogy egy illatos kék virágot jelent. A kislányt ugyanis Ibolyá-nak hívják, „beszélő” neve van. Ő csak arra volt kíváncsi, miért nincs több embernek ilyen „érthető” neve?

Erre bizony nem könnyű felelni. Az biztos, hogy óriási szerepe van a hagyománynak a névadásban: a dália például éppoly szép hangzású szó, mint a viola, mindkettő kedvelt virágot jelöl, a Dália nevet mégsem viselik Magyarországon, mert nem szokás, nincs hagyománya. Mindig akadnak azonban merész, újító szülők, akik egy-egy hangulatos, kellemes dolgot jelentő szót választanak gyermekük nevéként. Az ilyen névadás a legtöbbször nem talál követőkre (Délibáb, Réke), néha azonban igen. Így napjainkban válik felelőssé a Virág.

De vajon lehet-e és érdemes-e utóneveink számát ma is közzókkal gyarapítani? A lehetőségek határt szab az a rendelet, mely szerint a Magyar utónévkönyvben szereplő neveken kívül csak külön engedély-

lyel — amit indokolt esetben megadnak — választható más név. Semmiképpen sem érdemes azonban olyan utónév bejegyzését kérni, amelynek viselője alig várja majd a nagykorúságot, hogy megszabaduljon tőle. Ha a névadáskor nemcsak az aranyos csöppségre gondolunk, hanem a leendő felnőtt hölgyre is, talán jobban megfontoljuk, hogy Hófehérké-nek, Eperké-nek vagy Ózike-nek nevezzük-e el. Vajon hívhatnak-e egy ügyész, élvonalbeli sportolót, közlekedési rendőrt, tsz-elnököt vagy akár egy komoly családlányt Kiss Bogárká-nak? Az Árvácska szomorú gondolatokat ébreszt, az Údvöske viszont mosolyra fakaszt. Az Utónévkönyv beszélő neveiből éppen ezért keveset mernénk tiszta szívvel ajánlani, pedig a választék nagy: a leánynevekből 85, a fiúkéiből 25 illet számolhatunk össze. Legtöbbjük egyszerű közzóval azonos, esetleg becézett formában (Napsugár, Szellőke); ide sorolhatjuk azonban az ismertebb latin virágnevekkel és a közkeletű idegen szavakkal azonos neveket is: Begónia, Glória, Olimpia.

Az Alma, Arzén, Barna, Piroska hallatán is a hasonló csengésű köznapi szavakra gondolunk, pedig ezek egészen más jelentésű idegen nevekből származnak.

Az anyakönyvek tanúsága szerint az említett beszélő nevekből óvatosan, kényes ízléssel válogatnak a szülők. A becézett alakú női neveket nem nagyon kedvelik. A már megszokott *Hajnalká-n* és a *Boglárká-n* kívül csak egyet-kettőt adtak lányaiknak: az *Avarkát*, *Borsikát*, *Biborkát*, *Sugárkát*. Az Utónévkönyv megjelenése óta bejegyezhetővé vált a kicsinyítő képző nélküli *Hajnal*, *Bibor* is, valamint a *Boglár*, amely nem a virágfajtát jelentő *Boglárka* változata, hanem hajdani ékszer neve. A *Biborká-n* és a *Bibor-on* kívül a régi *Bibora* formát is kaphatják a kislányok. (Újabban engedélyezett név még a *Gyöngy*, a *Liliom* s a *Montika* virágnév.) A dallamos *Hanga* és *Imola* nővénynev a kedveltebb utónevek közé tartozik. Az ilyen típusú név alkalmas igazán arra, hogy gazdagítsa névkincsünket. Néhányan választották már a *Margaretát* is, mely csak hangzásában azonos a virágnévvel, valójában a *Margit*-nak a görög eredetihez közelebb álló alakváltozata, s a jelentése „gyöngy”. Természetesen azért mindenkinek szíve joga, hogy a virágra gondolva adja gyermekének ezt a szép nevet!

A fiúk alig-alig kapnak „értelmes” nevet. A hagyományos *Farkas-t* és a *Viktor* magyar megfelelőjét, a *Győző-t* méltatlanul mellőzik manapság. Valódi beszélő név lenne az *Apród*, *Bajnok*, *Bátor*, *Sólyom* és a *Vitéz*. Valamennyi régi magyar személynév, mostanában azonban csak az Utónévkönyv lapjain élnek. Elő-előfordul újabban a *Jácint* (s miért miért nem, sokszor Juhász családnevűek kapják...). A *Jácint* nevet hallva mindnyájunknak a tavaszi virág jut eszünkbe, pedig a fiúkat a latinul *Hyacinthus*-nak nevezett mondabeli ifjú után keresztelik ív. Divatos, bár nem túl gvakori a *Levente* és az *Örs*, de ezek is „mellébeszélnek”. Az előbbi ugyanis nem azonos a „daliás harcos” jelentésű szóval, amellyel a rossz emlékü leventemozgalom résztvevőit is illeték, hanem régi magyar személynév, az értelme „levő, létező” volt. Így hívták Árpád fejedelem ezvük fiát A hasonló korú *Örs*-nek, mint a rövid ő-s írás is mutatja, nincs semmi köze az őrből képzett katonai *örs*-höz, hanem egy „férfi, hős” jelentésű török szóból származik.

Biró Ágnes

Kutyálkodik

A magyar nyelv az állatok jellemző tulajdonságait, mozgásait pompásan föl tudja használni bizonyos emberi tevékenységek kifejezésére. Ha valakiről azt mondjuk, hogy az asztalra *tehénkedve* bámul, akkor minden részletezés nélkül bárki elképzelheti a *tehénkedő* személy testtartását. Az általunk ismert nyelvek nem tudják ilyen röviden szemléltetni ezt a helyzetet. Az orosz, német, angol, finn nyelv *tehen* jelentésű szavából nem lehet ennyire tömörített, jelentéstartalommal ennyire telített igét képezni. Az említett nyelvek ez esetben körülírást, hasonlítást alkalmaznak: úgy terpeszkedik, mint egy *tehen*.

A magyar igeeképzés gazdagsága igen megkönnyíti az efféle tömören szemléltető kifejezések alkotását. Nézzünk meg közülük néhányat!

A szintén lefordíthatatlan *szamárkodik* vagy a finomabb árnyalatú *csacsiskodik* azt jelenti, hogy az illető valami butaságot beszél, ésszerűtlen dolgot művel. A *ne malackodj!* figyelmeztetés illendőségre akarja tanítani a *malac* módjára evő vagy viselkedő gyermeket, a szabadszájúan beszélő felnőttet. A *ne marhaskodj!* már sokkal türelmetlenebb, durvább rendreutasítás. Többnyire kamasz fiúk mondogatják egymásnak, elég gyakran. Sajnos, azt kell mondanunk, hogy sokszor indokoltan használják, mert némely fékevesztett legényke viselkedésére nincs szeledebb szó. Még sajnálatosabb, hogy egyesek felnőtt korukban sem akarják elhagyni a kamasztempót, se viselkedésükben, se nyelvhasználatukban. Közéjük tartoznak azok is, akik a mindennapi életben, de irodalmi művekben is valóságos sportot űznek a trágár szavak használatából. A magyar nyelv erre is alkotott egy találó kifejezést a *sertés* szó köznyelvi változatának és a *-kodik* képzőnek a segítségével: *disznólkodik*.

Azt mondja a nóta: Nem jó, nem jó minden este a lányokkal *cicázni*. Böles tanács. — Néha annyira belemerülünk egy tartalmas könyv elolvasásába, hogy akár éjfélig is *baglyoskodunk* mellett.

Nem éppen galambepéjű ember az, aki minduntalan

fölfortyan, más szóval *hőrcsögöskodik*. Persze a mérgeződésre sokszor adódik alkalom. Bosszankodni szokunk, ha azért nem tudunk jobban sietni az utcán, mert valaki ott *kacsázik* az orrunk előtt. Nagy forgalmú utcákon már csak akrobatikus mozdulatokkal tudunk *átkigyózn* a tömegen.

A *kigyózásra* nemcsak az utcán kerül sor, hanem a futballpályán is, ahol a górla éhes csatár ördögösen *kigyózik* át a védőjátékosok között. Az úszásban viszont egészen más mozdulatokkal törekszünk a siker elérésére: *lepke* módjára emelgetjük ütemesen a karunkat, sportnyelven szólva: *pillangózunk*.

Ha valaki valamilyen komisztságot művel, csintalanul viselkedik, azt mondjuk rá, *kutyálkodik*. „Szél barátom, ne *kutyálkodj!* Megütöm a kezedet” — írta Petőfi. A *kutya* szót használhatjuk akkor is, ha egy addig rendes embernek ismert személyről megállapítjuk, hogy egy idő óta rossz útra tért, vagyis

teljesen *elkutyult*. Akinek nincs autója, és a tömegközlekedési eszközöket se veheti igénybe, az gyalogolni vagy — színesebb kifejezéssel élve — *kutyagolni* kényserül.

A díszes, cifra ruhájával hivalkodó, magát illetőbillegető ifjú (hölgy) *pávaskodik*, a túlzottan önértékeskedő, sőt kihívóan, harciasan viselkedő, heveskedő fiatalember *kakaskodik*. Az asszonyoknak, lányoknak nem éppen nősülési szándékkal kitartóan udvaroló, folytonosan körülöttük lebzselő férfiról azt mondjuk: *legyeskedik*. Kislányról mondjuk, hogy *pipiskedik*, ha lábujjhegyre ágaskodik, hogy elérjen valamit.

Az utánzást sokan el szokták ítélni, holott önmagában nem elítélendő, sőt az emberi haladásnak egyik fontos tényezője. Nem jelent azonban haladást, ha valaki unos-untalan utánzózza, vagyis *majmolja* környezetét, ismerőseinek mozdulatait, szóhasználatát. Az sem jelent haladást, ha a kákán is csomót keresünk, ha lépten-nyomon indokolatlanul mindenbe belekötünk, magyaráz — ha *kukacoskodunk*.

Szepes Gyula

Mindennapi kenyerünk

Kenyér szavunk a magyar nyelv szókészletének ősi rétegéhez tartozik. Vagy hoztuk magunkkal a finnugor örökséggel együtt, vagy a magyar nyelv önálló életének megkezdése után, körülbelül ezer évvel időszámításunk előtt került nyelvünkbe egy rokon nyelvből, a Szovjetunió területén élő zürjének és votjákok őseinek a nyelvéből. Ez a szó persze nem jelenthette akkor a mai értelemben vett kenyeret, hanem — mint votják megfelelője ma is mutatja — 'dara, darakása, derde' jelentésű volt. Ezt nyilván *köles*-ből készítették (ez a szó is az ősi örökséghez tartozik): a kölest megtörték, vagy meg se törték, úgy készítették belőle a *kenyér*-nek nevezett kását.

Ahhoz, hogy a mai értelemben vett vagy a maihoz hasonló kenyér létrejöjjön, kovász-ra és *kemence*-re volt elsősorban szükség. E szavak viszont arról tanúskodnak, hogy a kelesztett és

kemencében megsütött kenyér készítését szláv nyelvű népektől tanultuk meg a honfoglalás után, valamilyenkor a X. század közepe táján. A kemence szón kívül 'kemence' jelentése volt a szintén szláv, közelebből bolgár eredetű *pest* szónak is. Valószínűnek látszik, hogy őseink ezt a *pest*-et eleinte és elsősorban a rozskenyér sütésére használták fel (maga a *rozs* is szláv eredetű), minthogy a rozsliszt nem alkalmas sem kására, sem lepényféle készítésére, mert vízzel elkeverve ragadós. Élvezhetővé ez a keverék csak a kovással való kelesztés és alapos kisütés után válik. Lehetséges tehát, hogy a kölest és a búzát továbbra is a leves „öröggé” tételére vagy kásafélének használták még hosszú ideig. A búzát különben — a búza szó tanúsága szerint — a honfoglalás előtt, török nyelvű népektől ismerték meg őseink. A kenyérsütéssel kapcsolo-

latos kifejezések közül — a már említett *kovász*, *kemen-ce*, *pest* szavakon kívül — szláv eredetű a „tűzpiszkáló” jelentésű *aszag* (az égés folyamán a kémény nélküli kemencében állandóan piszkálni kellett a tüzet), szláv eredetű a „szénvonó”, *kemencetisztító seprű* jelentésű *pemete*, *pemet* is.

A kelt tésztából sült kenyert tehát — a szavak tanúsága szerint — szláv nyelvű népektől ismerte meg a magyarság. (Maga a *teszta* szó is szláv eredetű.) Ezt az ősi eredetű és szintén ennivalót jelentő *kenyér* szóval kezdték megnevezni, úgy-hogy az eredeti „kása” jelen-tés a nyelvművelekből már ki sem mutatható. Hasonló jelentésváltozás történt a *toll* esetében — ma már *töltőtoll* és *golyóstoll* is van —, de persze azzal a különbséggel, hogy a *toll* szó ma is jelenti még a madár-tollat is. A *kenyér* szó fejlődése sem állt meg azzal, hogy kialakult névátvitellel a „gabonalisztából sült en-nivaló” jelentés. Bővüléssel létrejött már a XV. század elején egy általánosabb, „az élet fenntartásához szüksé-ges táplálék, a megélhetés-hez szükséges anyagiak” je-lentése is, a XVII. század-ban pedig az a — főként ta-gadó értelmű szókapcsolatokban szokásos — haszná-lat, amelyet például a *nem kenyerem a nagyotmondás* kifejezéssel szemléltethe-tünk. Ezenkívül a *kenyér* több régi nyelvi és nyelv-járási szóösszetétel kapcsola-tban a közösen való élés-nek a szimbóluma: 1511-ből ismerjük ezt: „egy kenyé-ren vagyon atyafiával”; Syl-vester János 1541-ben megjelent újtestamentum-fordításában olvassuk: „Egy kenyéren vagyok ve-le, azaz egy illeten (= éle-ten)”; 1565-ből való ez a szövegrészlet: „Mikor én az én atyámfiával megosztoz-tam és külön (= külön) ke-nyerre szállottam”. Ezekkel hozható kapcsolatba a *ke-nyértörésre kerül a dolog* kifejezés is. Egy Dél-So-mogyban fennmaradt nép-szokás szerint az eredetileg közös háztartásban — *egy kenyéren* — élő, de tovább együtt maradni nem tudó — *külön kenyerre szálló* — em-berek jelképesen kettétörtek egy kenyeret, ezzel fejezve ki, hogy útjaik elválnak, élelmükről ezentúl külön-külön gondoskodnak.

Papp László

STÍLUSOSAN, HATÁSOSAN

Színesebb szóval élve

A rokon értelmű szavak, kifejezések (szinonimák) különféle gyűjteményeknek — az ábécérendes szótára-kat is beleértve — az az egyik fő rendeltetésük, hogy a színes, változatos fogal-mazáshoz segítséget nyújtsanak. Csakhogy az a vá-laszték, amelyet valamely szinonimaszótár a fogalma-záshoz, illetőleg a stilizá-láshoz nyújt, egymagában még nem elegendő. A vá-lasztékul felkínált kifejezé-sek közül választani is kell tudni. A választásnak — vagy ha úgy tetszik — a szinonimaszótárak haszná-latának sok csínja-bínja van. Most csak egy-két olyan dolgot hozunk szóba, amelyet akkor kell szem-előtt tartanunk, ha elakar-juk kerülni valamely szó-nak lépten-nyomon való használatát, állandó ismét-lését, vagyis az egyhangú, színtelen fogalmazást.

Mindenekelőtt azt kell le-szögezni, hogy a szóismét-lés nem minősül mindig stílushibának. Ellenkezőleg: egy-egy fontos szónak az is-métlése árnyaltabbá teheti a fogalmazást, hangsúlyt ad-hat a mondanivalónak, fo-kozhathatja a szöveg erejét, hangulati hatását. „Keresi, keresi, de nem lel sehol” — itt például a szóismétlés azt érzékelteti, hogy az illető nem sajnálja a fáradságot, a türelmet, annak tehát, hogy a keresés nem jár ere-ménnyel, valami más oka van, nem az igyekezet vagy a buzgalom hiánya. De aki például minduntan csak a *nagy* mellékné-vet használja, amikor va-laminek a méretét, mérté-két vagy fokát akarja je-llemezni, már egyhangúan, színtelenül fogalmaz. A *nagy* melléknév helyett ugyanis egész sereg más, színesebb szóval is élhetünk. A *nagy* darab kenyér pél-dául lehet *jókora*. A *nagy* vagyonra vagy összegre mondhatjuk, hogy *tetemes*, *szép*, *tekintélyes*, *csinos*, vagy egy kissé népiesen:

takaros. Sőt az összeg — ke-vésbé színes kifejezéssel — *jelentős*, *jelentékeny*, *szá-mottevő* és *komoly* is lehet. Amikor a határ, a mező *nagy*, a *nagy kiterjedésű* vagy a *kiterjedt* kifejezéssel is jellemezhetjük. Akinek a rokonsága *nagy*, szintén mondhatja azt, hogy *kiter-jedt*. A levél jelzőjeként vi-szont a *nagyalakú*-val he-lyettesíthető a *nagy*. A „*nagy* szavak” másképpen *nagyhangú*-nak, *hangzatos*-nak, *frázisszerű*-nek, esetleg *tetszetős*-nek nevezhetők. Valamely *nagy* vállalkozás-ról (például építkezéssről) szólva még a *nagyszabású*, *nagyarányú*, *nagymérvű*, sőt esetleg a *grandiózus* jel-zőt is alkalmazhatjuk. Ami-kor csendről van szó, a *ha-lotti*, a *halálos*, a *síri* és a *néma* jelzőt használhatjuk a *nagy* helyett. Ugyanakkor a *taps dörgő*, *dübürgő*, *tombo-ló*, *viharos*, *zúgó*, *fergete-ges*, *orkánszerű*, *falrengető*, vagy *eget verő* lehet, ha nem akarjuk *nagy*-nak ne-vezni. Az *eget verő* kifeje-

zést persze akkor is alkal-mazhatjuk, amikor valaki valami *nagy* badarságot mond. De lehet a badarság, a zöldség vagy a marha-ság *éktelen*, *vaskos*, sőt — kivált a fiatalok nyelvhasz-nálatában, vagy ha úgy tet-szik, az argóban — *emele-tes* is. A *nagy* meleg — leg-alábbis a kevésbé finom társalgási nyelvben — ne-vezhető *dögmeleg*-nek, sőt *döglesztő meleg*-nek is, ha vi-szont a hideg *nagy*, akkor ezeket a jelzőket iktathat-juk a helyébe: *éktelen*, *der-mesztő*, *didergető*, *fogvacog-tató*, *metsző*, *éles*, *csontig ható*, *csikorgó*, *farkasordító* vagy — tájszóval élve — *eb-ordító*. Ha valamely bűnről, vétségről esik szó, a *főben-járó*, *az isten ellen való*, a *halálos* vagy a *súlyos* kife-jezés léphet a *nagy* helyé-be. A tévedés szintén lehet *súlyos*, de ezenkívül még *vaskos* is, ha nem kívánjuk a *nagy* jelzőt alkalmazni. Ha viszont *nagy* árat fi-ze-tünk valamiért, akkor a *ma-gas*, a *drága*, a *borsos*, sőt — némi túlzással — a *meg-fizethetetlen* jelzővel is él-hetünk.

Ezek a kifejezések egy-től-egyig megtalálhatók a Magyar szinonimaszótárban. Sőt rajtuk kívül még más szinonimákat is fölfedezhet a szótárban az, aki nem rest, és elindul a nyilak nyomában, sorra föllapozva a nagy címszó alatt nyíllal ellátott szavakat, mint *bő-séges*, *kiváló*, *magas*, *óriási*, *széles*, *termetes* stb. Persze, a szótárban nem elég a sza-vakat megtalálni. De erről majd más alkalommal.

Ruzsicky Éva

A költői képalkotás

Kosztolányi Dezső írja az irodalmi mű keletkezéséről szóló vallomásainak egyiké-ben: „A lámpáról kell be-szélnem. Azt mondom, hogy magas, zöld ernyős, porce-lán. Azt mondom, hogy si-kolt, hosszú tüket szúr a szemembe. Mind a két eset-ben igazam van: Mert két lámpa van. Az egyik kívü-lem. A másik bennem. Két világ is van. Az egyik kí-vülem. A másik bennem.” A tömör példázat fölsorolja a műalkotás (jelen esetben a nyelvi mű) létrejöttében szerepet játszó legfontosabb tényezőket. Említi a való-

ságot, illetőleg annak azt a részletét, amelyről közölni szándékozik valamit — ez a téma. Majd szól a megnyi-latkozó személyről, aki le-het egyszerű beszélő, dele-het művész is. Végül számba veszi a rendelkezésére álló kifejező eszközöket, amelyek között a megnyilat-kozás fent említett szerep-körének, a közlés tartalmá-nak, céljának megfelelően szabadon választhat. — Az egyik változat szerint el-mondhatja, hogy milyen a szóban forgó tárgy a maga valóságában, és ezáltal az, akinek a közlemény szól, pontos fogalmat alkothat róla: megismerheti. A má-sik változat oly dolgokat ál-lít a tárgyról, amelyek an-nak lényegétől idegenek — a közlemény igazságában mégsem kételkedik senki. Itt ugyanis már nem az a fontos, hogy milyen a tárgy, hanem az: mit gondol róla,

mit érez vele kapcsolatban a megnyilatkozó. A külső világról a belsőre terelődött a figyelem. Jól tudjuk: a lámpa nem sikkolhat, tût sem szúrhat sehová, noha létezhetnek ilyen cselekvések is a valóságban, de megértjük, hogy vannak olyan testi és lelki állapotok, amelyekben elviselhetetlenül bántó lehet a más-
kor oly meghitt, barátságos lámpafény. Erről ugyan nem esett szó a közleményben, de így fordítjuk fogalmi nyelvre azokat a „képtelenségeket”, amelyeket a lámpáról ezúttal megtudtunk. — Az első közlemény esetében nincs szükség ilyen átfordításra, mert célja — miként nyelvi megnyilatkozásaink

zömének is — az, hogy közöljön valamit. A másik közléstípus nyelvi műalkotás, célja esztétikai. Ezt szolgálja mindaz, amit az előzőben hibának tartanánk: a szavak megsokszorozott jelentése, a jelképeség, a látszólagos pontatlanság. Az anyag a jelrendszer mindkét közléstípusban azonos: ez a nyelv. Ami más: a használati szabályok.

Milyen eljárást alkalmazott a költő a fenti példában, amelyre szinte varázsszerűen szépséggé váltak a köznapian szürke szavak? Emberi lényről azonosított egy tárgyat, és akként cselekedtetette. Így jött létre egy költői kép.

Fehér Erzsébet

„Paprikás tenyeres”

A fiatalabb nemzedék — szerencsére — már csak hírből ismeri a régi iskolák egyik igen gyakori fegyelmezési eszközét, a tenyereszt. Szabó Lőrinc szóképének segítségével könnyen „érzékeltethető” válik azok számára is, akik sohasem tartották kezüket a pálcá alá. A Tücsökzene 84. versében így emlékezik vissza a költő a tenyereseket osztogató elemi iskolai tanítójára: „Szűrő szemel / Ormos Lajos rektornak még ma is / rám-rám villannak; s a pálcája is / mellél paprikás tenyeresait zúgatta...”

A szemléletes leírásban nagy szerep jutott az úgynevezett szinestéziának. Ez olyan szókép, amelyben különböző érzékterületekhez tartozó érzeteket vegyít össze a költő. Az idézet első sorában a tapintással érzékelhető benyomást a látás érzékszervéhez kapcsolja: szűrő szemel. Ezzel a kifejezéssel a köznyelvben is gyakran élünk. Itt azonban a szövegkörnyezet hatására a szókép jellembrázoló szerepe erőteljesebbé válik. A tanítóról szerzett ismeretünk tovább bővül, amikor megtudjuk, hogy: „paprikás tenyeresait zúgatta”. A szinestéziás jelző fölidézi a paprika piros színét s a

pálca vörös helyét a tenyeren: ugyanakkor érezzük az ütés helyét, amely a fűszer csípős ízére emlékeztet, s halljuk a tenyeresek zuhogását is. Mindezt egy képbe kapcsolja a költő. Így válik jól érzékeltethetővé az olvasó számára a versbeli szituáció.

S hogy teljesebb legyen ismeretünk a szigorú, devidám természetű rektorról, néhány sorral később Szabó Lőrinc újabb szinestéziával segít megérteni: „s végül már tetszett tuskés humora” — írja róla. Tágabban értelmezett szinestéziás kép ez. A konkrét érzet elvont fogalomhoz kapcsolódik. (A legújabb szakirodalom igen találóan alszinestéziának nevezi.) Itt a tapintási élmény világítja meg, hogy a tanító tréfálkozása a diákok szívében olykor apró sérelmet, fájdalmat is hagyott.

A szinestéziás nagy stílusértéke abban rejlik, hogy ez a szókép az egymástól különböző, de egyszerre ható érzéki benyomásokat (látást, hallást, tapintást, ízlést, szaglászt) nem egymásutániságukban, hanem egyidejűségükben ábrázolja úgy, ahogy a valóságban is érezzük.

Dobóné Berencsi Margit

DIÁKKÖR

ELŐZETES ÉS MUTATVÁNY

Mi jut eszünkbe, ha a címben szereplő szavakat halljuk valahol? Az egyikről leginkább a film, hiszen filmek néhány jelenetét bemutató reklámját szoktuk így nevezni. A mutatvány meg legfőképpen az artisták világát idézi föl: az ő ügyességét, erőt kívánó produkciójukat szoktuk ezzel a szóval jelölni. Azonban nyelvemelő folyóiratban, egy cikk címként olvasva e két szót, valószínűleg másra gondolunk: híradásra, bemutatásra. Ezt szeretnénk most tenni a leendő gimnáziumi tankönyvvel: bemutatni és néhány részletét megmutatni.

Valójában már ez a kis bevezetés is erre szolgált, mert közvetve olyan kérdéseket érintettünk benne, amik fontos részei a gimnáziumi I. osztály új tananyagának: Hogyan függ a szavak, a mondatok tartalma, jelentése a szövegtől, amelyben elhangzanak? Hogyan befolyásolja a nyelv használatát, a közlést és a megértést az a helyzet, amelyben beszélünk?

Az új, először 1979 őszétől érvényes tananyag és tankönyv ugyanis két fontos kérdéskörrel foglalkozik az I. osztályban: az ember és a nyelv kapcsolatával, majd pedig a szöveggel, a szöveg megértésének és alkotásának néhány fontos tudnivalójával. A tantervben előírt témák feldolgozásában a tankönyv használatának önálló gondolkodására, saját vizsgálódására szeretnénk építeni. Ennek érzékeltesére most bemutattunk néhány feladatot a tankönyvből. Minden feladatnak címe van, ezek abban igazítanak el, hogy mire keressük a választ a feladat megoldásával. Akinek kedve van, oldja meg a feladatokat, ezzel beleszóljon abba, mit csinálnak majd a gimnazisták a nyelvtanórákon.

A mitikus világmagyarázatól az inggombolásig

A férfinget jobbra, a női blúzt általában balra gom-

boljuk. Ennek az eltérésnek ma alig van jelzés értéke, pedig sok nép ősi hiedelmvilágában a bal és a jobb ilyenféle jelképes sorba tartozott: nő — férfi, Hold — Nap, éjszaka — nappal, fekete — piros stb. Ennek a jelképes ellentétnek tartalmát vesztett maradványa ma az eltérő gombolás. De a nyelv is őrzi ezt az ősi szembeállítás.

a) Milyen szavak és miféle szólások őrzik a magyar nyelvben a bal és a jobb jelképes értelmét? Soroljatok fel és értelmezzetek néhányat!

b) Tudtok-e hasonló példát idézni más nyelvek hasonló szavaiból is?

c) A nomád népek jurtájában (sátrában) és a középkori templomokban a bal oldalon volt a nők helye. Mit kíván ma a bal — jobb elhelyezkedéssel kapcsolatban a társadalmi szokás?

Égészen más jelentése van az újkori politikai szóhasználatban a baloldali és jobboldali megkülönböztetésnek. Számos európai nyelvben, a magyarban is a XIX. század folyamán a baloldali szó a haladó magatartás, a jobboldali a reakciós politika jelölője lett. Ennek a jelentésváltozásnak az az alapja, hogy a francia forradalom törvényhozó testületében a forradalmi szellemű jakobinusok az elnöktől balra helyezkedtek el.

Forma vagy tartalom?

A mondatok formája (ki-jelentő, kérdő, felszólító stb.) nem mindig egyezik meg a közlésfolyamatban betöltött valódi szerepükkel. Pl. az Elhallgatsz már végre? mondatra nem választ várunk, hanem a parancs teljesítését.

Mondatok néhány olyan mondatot, amelyben a nyelvi forma és a közlésfolyamatban betöltött szerep látszólagos ellentéte éppen a nvomatékosítást szolgálja! Azt is figyeljétek meg, hogy a mondatok kimondásakor

hogyan segítette a hangzás a helyes értelmezést! Hogyan válaszolnál a kislány kérdésére?

Egy mai költőnk, Orbán Ottó gyermekverse jó példája annak, hogy a megértés számos feltételtől függ.

Érdeklődő

Apa, figyelj, most kérdezek valamit,
te hallottál róla, hogy az, amit itt,
ez az izé vagy, hogy úgy mondjam, micsoda,
ami innen jár le naponta oda,
vagyis úgy értem, hogy nem innen, csak itt,
és jární ugyan nem jár, ellenben közeledik,
na szóval, hogy ez a... tudod már, mire gondolok,
ez a bizonyos, nagyon is fontos dolog,
ami leginkább akkor, amikor van az a hogyhívják,
persze lehet, hogy máshol és máskor még inkább,
ha valaki példának okáért éppen egy ilyesmit keres...
Most mitől vagy már megint ideges?

Emeljétek ki azokat a nyelvi elemeket, amelyeknek a tartalma homályos az apa számára! Hogyan kellene és hogyan lehetne válaszolni a kislány utolsó kérdésére?

Az arc, a szem és a kezek beszéde

a) Helyezzétek ezeket a mód- és állapothatározókat mondatokba, és állapítsátok meg, milyen cselekvéshez, cselekvőhöz, helyzethez ille- nek a legjobban?

hosszú orral, homlokrán- colva, ajkbiggyeszve, fin- torogva, szemrebbenés nél- kül, szemlesütve, száj tát- va

b) Gyűjtsetek össze még néhány kifejezést, amely az arcjátékkal vagy a beszédet kísérő mozdulatokkal függ össze! Nézzétek meg néhány ilyen szó jelentését az Értel- mező kéziszótárban, és ke- ressetek meg rokon értelmű párjaikat a Magyar szinoni- maszótárban!

Ilyenféle feladatok sora vezet be a tananyag kifejté- sét. Reméljük, aki a felada- tokat végiggondolja, meg- oldja, könnyen megérti és megtanulja a tudnivalókat.

Honti Mária

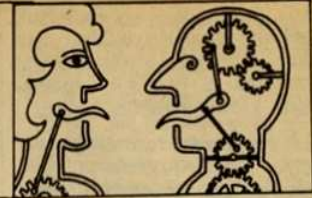
és

Jobbágy Károlyné

GÜGYÜGÜNK

SZAKNYELVI BERKEKBEN

A reklámok nyelvéről

Igen nehéz a reklámok nyelvének helyességét jól megítélni, hiszen a hirdetések és hasonló közlések megfogalmazóit egyéb szempontok is vezérik, mint hogy hiánytalanul megtartsák nyelvünk szabályait. A figyelem felhívásának, a márkanéveket védő számos előírásnak sokszor áldozatul esik a kis- és nagybetűs helyesírás, a mondatértékű közlések végéről az írásjel. Nem lehet rajtuk számonkérni a játékoság érdekében szült — néha ötletes — szövicamokat. Hogy mégis van róluk a nyelvésznek mondanivalója, arra szolgáljon bizonyítékul az alábbi, inkább csak típusokat jelző hibacsokor.

A leggyakoribb és legkárosabb jelenség, hogy még ebbe az eredendően közvetlen hangú műfajba is beszűrődik a hivatalos nyelv. Lassan rászoktatnak bennünket, hogy ne tekintsük magunkat vásárlóknak, *vevőknek*, hanem *fogyasztóknak*, akik már nemcsak az ételeket és italokat, a gázt, a villanyt „fogyasztják”, hanem a bútort, a kerékpárt, sőt a szolgáltatásokat is. Vagy mi köze van pl. a vásárlónak ahhoz, hogy az ajánlott árut „Z. tröszt vállalatai *forgalmazzák*”? Belügy, szakmai zsargon. Egy fokkal jobb, ha arról értesülünk, hogy az árut mely vállalatok *hozzák forgalomba*. De azt hisszük, az a legfontosabb a vásárlónak (s az eladónak is), hogy köztudomásúvá váljék: az áru hol *kapható*, hol *vásárolható* meg.

Ha a reklámot közvetlen hangúnak mondtuk, legalább

annyira illik rá a rövidség. Sajnos ez nem állandó jellemzője. Inkább követelményként hívjuk föl rá a figyelmet. Az „elhivatalosodás” folyamatába kell illesztenünk ugyanis azt a jelenséget, hogy manapság már nem elég magát a közlendőt tudtul adni, de „föl kell vezetni”: „Felhívjuk ügyfeleink figyelmét, hogy...” vagy „Értesítjük kedves vásárlóinkat, hogy...” Pedig a legtöbbször elegendő volna pusztán az a rész is, amit itt három ponttal jeleltünk. Csakhogy az ilyen kurtaságot a kereskedői nyelvérzék túl testetlennek, súlytalannak találja. Pedig van segítség! A közlemény mellé tehetünk egy-egy mondatocskát, hogy *fölvívjuk a figyelmet* olyan mellékkörülményekre, amelyek kedvet csinálnak a vásárláshoz. (Jó parkolási lehetőség! Udvarias kiszolgálás!)

Külön gondot jelentenek a márkanévek. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy ebbe a birodalomba betörték, és otthonosan érzik magukat az angolok, a németek, sőt a régi latinok, görögök is. Megértjük azokat, akik külkereskedelmi mérlegünkön így is segíteni próbálnak, de időnként tűnődjenek el, rendjén való-e, hogy a nyelvünkben különben honos Electron, Olympia, Victoria, Venus szavakat csak ebben a leírt formában ismerik? Mit jelent pontosan magyarul, hogy „Elegant”? És az, hogy „Bio Super”? Valami fellengzési vágyat sejtünk mögötte, ami különben apróhirdetéseinknek is sajátja. Örülhetünk, hogy a Sztár-italok nevét magyar kiejtés szerint formálták a palackokra. Arról ma már nem is álmodha-

tunk, hogy — egészen távol-
eső ötletként — mondjuk
Csillag néven reklámozzák
őket. Utoljára cipőpasztát
neveztek el így, s az mégis-
csak közönségesebb holmi...

A behozott termékek ma-
gyar kísérőszövegének sok-
sok hibáját még menti, hogy
e szövegek külföldi nyom-
dákban készültek. De semmi
sem enyhíti azoknak a fe-
lületességét, akik a magyar
nyelv egyik legsajátosabb tu-
lajdonsága ellen vétének,
összekeverik az alanyi és a
tárgyas ragozást. Ez is tí-
pushiba!

„Vállalunk:

- központifűtés-szerelést
- gázvezeték-javítást
- egyéb csővezetékek be-
kötését

Ha ezt a szöveget, vagyis
mondatot — mert az! — fo-
lyamatosan olvassuk, szem-
beötlök, hogy a harmadik té-
tel van a baj. S azért
éppen azzal, mert a nyom-
dai megformálás következ-
tében elég távol esik a ki-
emelt igétől, annak alanyi
ragozásától. Ha a sorokat
külön-külön nézi a megren-
delő — ahogyan a hirdetés
megfogalmazója —, föl sem
tűnik a súlyos vétség. Kija-
vítása nem is egyszerű. Ha
a „kisebbségben levő” har-
madik tételt igazítjuk az
előző kettőhöz, suta meg-
oldást kapunk: „egyéb cső-
vezetékbe-kötést”. De, mint
a hibás hirdetésből kiderül,
a feladó nem a bekötések
különböző módozatait vállal-
ja, hanem egyéb csővezeté-
kek szerelésére is ajánlkozik.
Tehát az előző kettőt kell
megváltoztatni a harmadik
mintájára! S akkor az ígét
sem tévesztjük el:

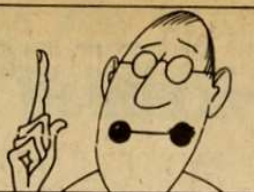
„Vállaljuk:

- központi fűtések szerez-
lését;
- gázvezetékek javítását;
- egyéb csővezetékek be-
kötését.”

Végezetül pedig egy egye-
di eset. „Woolmark = tiszta,
élő gyapjú” — hangzik a
jelmondat (nagyképű ide-
gen szóval: *slogan*). Vajos
milyen az az élő gyapjú,
amely már a juh hátán is
elhalt bőrsejtekből jött lét-
re, és amely kiállta a szövet-
készítés megannyi hányatta-
tását? Csak sejthetjük, mit
akarhatott ezzel a reklám-
szakember ígérni, de hogy
még ez a gyapjú sem élő, az
biztos.

Wolf Tibor

BESZÉLNI NEHÉZ

MONDD ÉS ÍRD — ESETLEG MÁSKÉPPEN!

A Ludas Matyi, közkedvelt
vicclapunk 1978. július 27-i
számában a lap egyik mun-
katársa „Szöszöcskék” cím
alatt egyebek közt ezt írja:
Tetszenek tudni tévéül?
Nem? Akkor tessék szépen
öccör-haccor utánam mon-
dani: „bizoccság”, „eccség-
párt”, „haccsereg”, „a nem-
zet naccsága”, „kéccárnyú”,
„Vixinház” (így rövid i-vel),
„léxomj”, „húscsütünk”, „mos-
csugározuk”.

Ugye, eccerü?

A „Szöszöcskék” cím, úgy
látszik, olyan, egymástól
független rövid élcelődéseket
fog össze, melyeket a re-
formkori witzmacherek (nem
„humoristák”, akkor a hu-
mornak még irodalmi rang-
ja és elmélete volt) „szel-
lemforgácsok”-nak nevezték.
Céljuk, akárcsak a „szö-
szöcskéknek”, nyilván a
szerző szellemességének de-
monstrálása és a kibécézett
jelenség neveltségessé tétele
s ezzel az olvasónak egy kis
szellemi mulatság szerzése
volt.

Öszintén szólva én nem
tudtam derülni ezen a „hu-
moricistai” szösszeneten, pe-
dig az idők múltával egyre
kevésbé vagyok válogatós a
derülési alkalmak megraga-
dásában. Már az is zavart,
hogy miért éppen a televí-
zió kiejtését tűzté tollhegye-
re a szellemeskedőforgá-
csok szerzője, amikor ugyan-
olyan vagy még több joggal
akár ezerszer terjedelmesebb
példatárát állíthatott volna
össze a Rádió, az oktatás,
az előadások hallgatásából
(beleértve az „Édes anya-
nyelvünk”, a „Beszélni ne-
héz”, a „Magyarán szólva”
stb. nyelvművelő adásokat
is), sőt valóságos kincses bá-
nyára lett volna a minden-
nap élő magyar beszéd mil-
lió és millió megnyilatko-
zásában.

Szerzőnk azonban a tele-
víziót „szúrta ki”. Ehhez jo-
ga van. Ahhoz azonban nincs
joga, hogy az inkriminált be-
széd, és ejtésformákról azt
állítsa: ez „tévéül” van. Te-
kintsünk el egyelőre né-

hány kirívó esettől, melyek
(félrehallást nem mervén fel-
tételezni) alighanem a szer-
ző fejlett fantáziájának szü-
leményei, amilyenek például
a „húscsütünk”, „moscsuga-
rozuk” s talán a „kéccár-
nyú” is (bár ez a szabályos
tíz » cc hasonulás mintájára
— vö. tesszik „teccik” — nem
is lenne olyan mulatságos).
Az előbbi két ejtésforma már
csak azért is valószínűtlen,
mert szokási helyzetben (vagy
szókapcsolatban) három más-
salhangzó közül rendszerint
a középső esik ki, s így ala-
kul ki (esetleg) az új kap-
csolat: rendszerintből sza-
bályosan lehet „renszerint”,
ahogy az éjtszakából lett éj-
szaka. Az említett két példa
esetleges kiejtése tehát in-
kább: „hússütünk”, „mossu-
gározuk” lehetett. A szer-
ző által (állítólag) hallott ki-
ejtésformának ilyen kivetés-
re kellene visszamennie:
„hútsütünk”, „mo’sugáro-
zuk” — ez pedig szinte tel-
jesen valószínűtlen. (Annál
érthetőbb a *testvér*-nek ilyen
— tájnyelvi — alakulása:
testvér » tes’vér » tezs’vér.)
De — ismétlem — az ilyes-
miktől eltekintve, az egész
beszéd-szöveg nem „tévéül”
van, hanem — magyarul.
Egészszéges, tiszta magyar-
sággal.

Nem tudom — nem is aka-
rom firtatni —, hol, milyen
nyelvi környezetben, milyen
iskolában tanult a szerző
magyarul, egy tény enélkül
is nyilvánvaló: az, hogy erő-
sebb hatást gyakorolt rá az
írott, mint a beszélt nyelv.
(Talán írói hajlama, olvasó-
kedve meg a helyesírás tisz-
telete is közrejátszott ebben:
de talán legfőképpen az
elégé el nem ítéhető régi
szótagolva olvasni-tanulás
„ut-ca, tíz-kor, bizottság”
stb. Ezek nagy részét én —
afféle füllel beszélni tanuló
falusi gyerek — így szótagol-
va annak idején nem is ér-
tettem.)

Azon már inkább csodál-
kozom, hogy — mint a példa
mutatja — szerzőnknek egész
eddig életében nem tűnt föl
az a tény, mely szerint a he-

lyesírás nem azonos a helyes-
kiejtéssel (s persze fordítva,
sem), hogy nem mindenki be-
szél helyesen, aki tudja a
helyesírást (s persze fordítva
sem). Csodálkozom azon is,
hogy a szerző — úgy látszik
— elfelejtette azt, amit (a
középiskolában bizonyosan) a
magyar beszélt nyelvben
meglelvő kétféle (fő) hasonu-
lásról tanult. Mint ismeretes,
az egyik a zöngés és zöngét-
len mássalhangzók közt megy
végebe (az előlső az utána
következőhöz hasonulván):
latba esik „ladba” esik stb.
Ide tartozik a Vígyszínház
„Víkyszínház” (akár „Vixin-
ház”) szabályos esete, s
ugyanúgy a légszomji „lék-
szomj” (legyen: „léxomj”) is.
(Időközben a rádióban hall-
gattam egy beszélgetést Vár-
konyi Zoltánnal, a Vígyszínház
igazgatójával, aki „tévéül”,
következetesen — és persze
helyesen — „Víkyszínház”-at
mondott.)

Nehezebb eset a másik, az
ún. képzés helye szerinti ha-
sonulás. Elégedjünk meg az-
zal a nyelvtörténeti, de nagy-
jából-egészéből ma is érvé-
nyes törvénnyel, hogy ha a
beszédben t és sz (vagy t és
c) kerül egymás mellé, a ki-
ejtésben hosszú c (cc) lesz
belőlük: hallatszik » „hal-
laccik”, tesszik » (igen!) tec-
cic stb. Hogy csak a Ludas
példájánál maradjunk, ugyan-
így lesz a t+s-ből, vagy
gy+s-ből hosszú cs (ccs): bi-
zottság » „bizoccság”, nagyság
» „naccság”, egység » eccség.
Eltűnőben van, de semmi
esetre sem hibáztatható a
d+s „ccs” kiejtés sem (hadse-
reg haccsereg). Az egyszerű
szó esetében érdekes módon
egyszerre érvényesül a két-
féle hasonulás: előbb a zö-
ngés-zöngétlen kapcsolatban a
-gysz-ből szabályosan *tysz*
lesz, majd ebből ugyancsak
teljesen szabályosan -cc
(„eccerü”), akár „teccik” a
szerzőnek, akár nem.

Persze ma már mindez
sokszor — sajnos — csak el-
mélet. Az írás-olvasás (s a
helytelen olvasni tanítás) ter-
jedésével egyre gyakoribb az
írásképp diadala a kiejtésfor-
ma fölött. Holott régebben
(olykor még ma is) a helyes-
írás állandóan a kiejtésnek
volt kénytelen engedni, —
így vált kötelezővé a léleg-
zik (töve: lélek) írásmód meg
a sok száz közül például a
szitkozódik (de: szid), a
kesztyű (a kéz töből) stb. Így
lett egyedül törvényes válto-
zat az éjszaka a korábbi éjt-

szaka (ejtsd: éccaka) helyett... Napjainkban lépten-nyomon hallani lehet mindkét hasonulás mellőzését. Ebben nagy szerepet játszik az a (téves és káros) hiedelem, hogy az írásképtől való (szabályos, helyes, a magyar nyelv történeti fejlődésével egybeeső) kiejtési eltérés egyre inkább a „parasztosság”, „vidékiesség”, sőt — ami a legizosztóbb — a műveltség, iskolázatlanság bélévét hordja magán. Egész természetesen hangzik ma már a „jégkár”, „aljas”, „nemzetség” stb. (a szabályos „jékkár”, „ajjas”, „nemzeccség” helyett), a „szöcskék” írója valószínűleg nem áll egyedül a nagyság, bizottság, szabad-ság, egy-ség, lég-szomj, stb. kiejtéssel. Különösen az l(l)+i kapcsolatnak —jj-vé való hasonulása kezd ritkulni s lenézetté válni: az éljen, halljuk például egyre kevésbé hallható „éjjen”, „hajjuk” alakban.

Mindazonáltal a fordulat még teljes egészében nem ment végbe: egvelőre még az átmenet, az ingadozás korában élünk. Gondolom: a „szöcskék” szerzője se mond ilyeneket: pénztelen, met-szőfog, köz-ség, egész-ség, dob-pergés, ülj-le, hull-jon (a férge) „nénsztelen”, „meccőfog”, kösség”, „egés-ség”, „doppérgés”, „üj(j)le”, „hujjon” helyett, s nem mond-ja (ha talán már használ-ja) a „szabad-ság útján”-féle kiejtésformákat. Bár valószínű, hogy a hasonulásel lenes „hullám” a jövőben tovább terjed, erősödik, de nem elképzelhetetlen az sem, hogy a mozgáskultúra térhódításával s ennek nyomán az olvasási kultúra némi elhalványodásával újból a beszélt-hallott nyelv kerül fölénybe. (Éppen a tévé kipellengérezése beszédes előjel is lehet!)

Mindettől függetlenül azonban, azt hiszem, kár a régi, történelmi, szabályos, élő kiejtést az írásképeszmény jegyében nevetségessé tenni. Ha nyelvünknek ez a sajátos sajátja kivészre van ítélve, halálát úgysem állíthatja meg senki és semmi, de akkor is inkább egy kis sajnálkozást, semmint élcélődést érdemel. Ha viszont netán mégis „életre van ítélve” — ne akarjuk mindenáron a halálát.

Martinkó András

Mondd és írd — mindig ugyanúgy?

Martinkó Andrásnak iménti berzenkedését teljességgel értem, s jórészt megértem; ám egyetérteni csak egy részével tudok. Mert amiképp a Ludas Matvi idézett glosszáírója túllendül a valóság az egyik irányban, ő a másikban nemkülönbön...

De nézzük aprajában! 1. A *hadsereg*, *kétszárnyú* típusú alakoknak „haccsereg” és „kéccárnyú” ejtése létezik: de messze alatta áll a köznyelvi szintnek. Nyelvművelő kézikönyveink — beleértve akadémiai nyelvtanunkat — úgy tudják: a hangok összeolvadása a köznyelvben csak toldalékos (kézős, ieles, ragos) alakokban következik be, szóhatáron nem (s persze: összetett szó elemeinek határára sem). Van tehát *ecce* *ecce*, de nincs *ecce* *ecce*. (= egyszárú), annak „*etty* *etty*” az ejtése. S hasonlóan: van *paqava* és „*üttja*”, de nincs: „*haamúarat*” és „*üttjavítás*”, mert az: „*had-jarat*” és „*üttjavítás*”!

Nem áll tehát, hogy a „haccsereg” ejtésforma „eltűnőben van, de semmi esetre sem hibáztatható” — mint

Martinkó jelzi. Inkább: van ugyan, de táji, vagy még inkább: vulgáris. — Ám ha ez van (csak épp vulgáris), akkor — illetőleg: ahol ez van (csak épp táji), ott — miért ne volna lehetne akár „*húscsütünk*” és „*moscsugározuk*”. Hiszen a *hadsereg* zöngétlenül: „*hatsereg*”, s a *t+s* összeolvadásával lesz „*haccsereg*”. Akkor viszont a *húst sütünk* kapcsolatban az s utáni *t+s* összeolvadásával szabályosan (csak épp vulgárisan) ez az eredmény: „*húscsütünk*”. A Martinkó feltételezte és cáfolta — hangkilököses — „*hútsütünk*” alakból, csak ez lehetne: „*húccsütünk*”: ílyet viszont a Ludas sem mondott.

2. A „*bizoccság*”, „*naccsága*”, „*eccségpárt*” — ebben Martinkó oldalán állunk — hagyományos formák. Az összeolvadás a toldalékos alakokban klasszikus szabály. — Ámde jól érzi a Ludas glosszáírója — s említik kiejtési, sőt helyesírási kézikönyveink is már —: az igényesebb beszédben (s főleg a ritkább kapcsolatokban, mint: *hátság*, *kevetség*) terjed egy olyan

ejtismód, amely az elemeket — többé-kevésbé — külön-külön feltünteti.

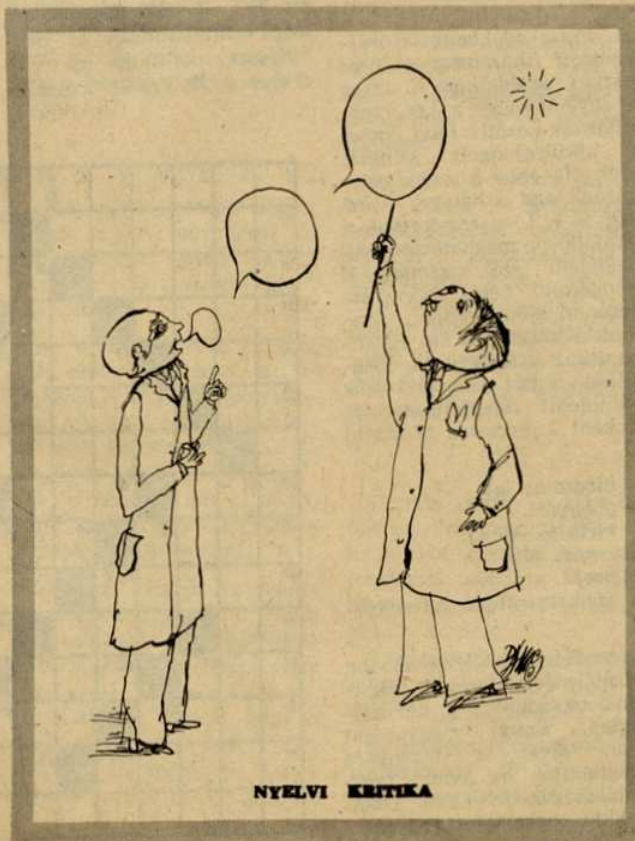
A „többé-kevésbé” azt jelenti: az összeolvadás elmaradhat, de a részleges hasonulás nem. Tehát a *szabadság*, az *egység* stb. hangozhat így is (hagyományosan, összeolvadással): „*szabaccság*, *eccség*”, de így is (igényesebben — vagy olykor csak igényeskedve — azaz összeolvadás nélkül): „*szabatság*, *etység*”. Viszont teljesen elemeik szerint, azaz *d+s*, illetőleg *gy+s* kapcsolattal aligha!

3. A zöngéállapot szerinti részleges hasonulás ugyanis nyelvhasználatunknak minden szintjén: vastörvény! Bizony, a *légszomj* csak így ejtethető: *lékszomj* (s ha ez írva, akkor a *rákszúrás* meg a *raksz* is = rázúrás és rar, mármint Ludas-bölcsesség-gel).

Aligha fedi tehát a valóságot az, amit Martinkó erről ír, hogy tudniillik: „Egész természetesen hangzik ma már a „*jékkár*”, „*aljas*”, „*nemzetség*” stb...; s a „*szöcskék*” írója valószínűleg nem áll egyedül a *nagy-ság*, *bizottság*, *szabad-ság*, *egység*, *lég-szomj* stb. kiejtéssel. A *jékkár* ugyanis csak „*jékkár*” lehet, a *légszomj* csak „*lékszomj*”; a *nemzetség* lehet „*nemzetség*”, ha nem „*nemzeccség*”; viszont a *szabadság*, *egység*, *nagyság* akkor is „*szabatság*, *etység*, *natyság*”, ha nem ccs-vel hangzik. — S persze a *község* — ha nem „*kösség*”, hagyományosan — legalább is „*község*”.

4. S ismét csak más ügy a *halljuk*, *hulljon* stb. Valamikor volt *ly* hangunk (ma csak *ly* betűnk van), s akkor ezek így hangoztak: „*halylyuk*, *hullyon*”. Azután *j* lett belőle az ejtésben; ezekben az alakokban persze *jj*. Csak-hogy emiatt kilóg a rendszerből. Mert a *t+j* és *d+j* és *n+j* kapcsolatban összeolvadás következik be (= *ty* és *gy* és *ny*); itt viszont az összeolvadás (= *ly*) helyett — látszólag — teljes hasonulás (= *jj*). Maga a nyelvhasználat is elbizonytalankodott emiatt: a „*hajja*” meg az „*é(j)jen*” (tehát ha ige alakban van az *l+j* találkozása) még csak megy. De a disznónak már „*ólja*” van, a labdarúgónak „*gólja*”, a hölgynek „*ridikülje*”; — s bizony az „*ólja*, *gólja*, *ridikülje*” tájhoz kötötten népi, vagy tájhoz kötetlenül vulgáris.

Kurdi Péter

REJTVÉNY

E számunkban folytatjuk Pontozó című létraversenyünket. Ezúttal öt nyelvi feladványt teszünk közzé, s most is mindegyik mellett feltüntetjük a vele szereshető pontok számát. A megfejtők pontjait rendszeresen nyilván tartjuk, s ha már eléggé szétszóródott a mezőny, az élcsoporthelyzetét közöljük is. Ez most még korai lenne. De a pontversenytől függetlenül is minden alkalommal kisorsolunk tíz könyvet a helyes megfejtést beküldők illetve az abban a hónapban legtöbb pontot szerzett megfejtők között, így most is. Az 1. számunkban közölt rejtvényt helyesen megoldó olvasóink közül a következők nyertek egy-egy könyvet:

Baloghné Horváth Magda, Szedres, Széchenyi u. 50. (7056)
Bolgár Ivánné, Győr, Árpád u. 50. (9022)
Bolla Eva, Kiskunhalas, Csokonai u. 9. (6400)
Borbély E. Iván, Vecsés, Berzsenyi u. 4. (2220)
Gerőcs László, Budapest, Völgény u. 2. (1131)
Kiss Valér, Dunaújváros, Fáy A. u. 4., fsz. 2. (2400)
Miskolczi Margit, Budapest, Derecskei u. 5. (1107)
Sebők János, Dunakeszi, Iskola u. 11., fsz. 2. (2120)
Szabó Bendegúz, Budapest, Mosztár u. 8. (1141)
Dr. Thuróczy Istvánné, Budapest, Vörös Hadsereg u. 161. (1181)
Az új feladatokat E számunk rejtvényeit Grétsy László, Kun Erzsébet és Révbíró Tamás készítette.

A megoldásokat a lap szerkesztőségének címére kell beküldeni 1979. május 15-ig. Arra kérjük megfejtőinket, hogy a borítékra írják rá: Pontozó.

1. Foglalkozásuk ismeretlen. Gerde Dezsőné, Srég Zoltán, Vanczák Ákos. E három személy foglalkozása egyelőre ismeretlen. De ismertté válik azok számára, akik a három név betűit, betűjeleit — természetesen nevenként külön-külön — megfelelően átcsoportosítják. (Megfejtése nevenként 5, összesen 15 pont.)

2. Különbségjáték. Össze- gyűjtöttünk tíz olyan szót, amelyek közül kettő-kettő hangalakjában közel áll egymáshoz, és így könnyen összetéveszthető. Megfejtésül tessék megírni, mit jelentenek a közölt szópárok tagjai! A megoldásban a Magyar értelmező kéziszótár és a Kiselexikon kitűnően segítheti olvasóinkat. (Megfejtése szavanként 2, összesen 20 pont.)

adaptál — adoptál
alpaka — alpakka
bariton — baryton
diván — divány
kobra — kopra

3. Plusz egy hang! Körülrajongott filmszínész + 1 = hasznos segédkönyv. Jogos az egyenlőségjel a két meghatározás között? Igen, jogos. A körülrajongott színész: sztár. Ha ebbe a szóba beleszúrunk egy ó hangot — ezt jelzi a + 1 —, megkapjuk a második meghatározásnak megfelelő szót: szótár. E szemléltető példa bizonyára elegendő ahhoz, hogy olvasóink a következő hat egyenlet titkát is felderítsék. Megoldásul a hat szópárt tessék beküldeni! (Megfejtése páronként 2, összesen 12 pont.)

Nemtörődömség + 1 = hivatalos lap.
Pengetőhangszer + 1 = gyógytea.
Finom női kéz + 1 = víztartó edény.
Nemes rozsdá + 1 = nemes fém.
Vasötvözet + 1 = profil.
Tornászmozdulat + 1 = személyszállító lovaskocsi.

4. Felcserélt szótagok. Mi az állóvízi eszmecsere? Tavi vita; Hát a nehézkes mozgású földdarab? Lomha halom. Mint látható, mindkét kérdésre úgy válaszoltunk, hogy valójában csak két szótagot használtunk, de azt kétféle

sorrendben, s ilyen módon jelzőt is, jelzett szót is alkotunk ugyanabból a két szótagból. Ennyi magyarázat után olvasóink bizonyára megtalálják az alábbi meghatározások felcserélt szótagokkal megalkotott egyenér-

tékeiseit is! (Megfejtésük 3-3, összesen 18 pont.)

Ostoba, babonás tilalom: Műteremmel ellátott iparos: Ókori mezopotámiai tartályok: Szótlanul elgondolkodó fényes selyemszövet: Oktalan ránc:

Pusztulóban levő, bugás virágzatú gyomnövény:

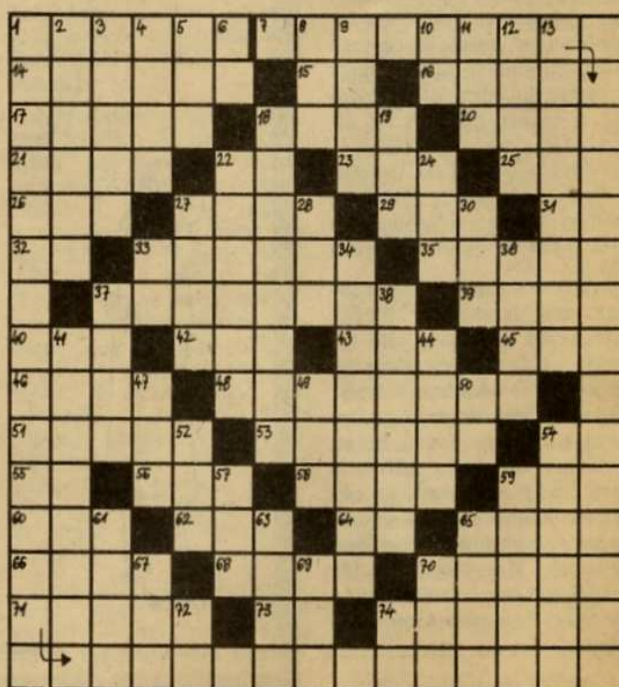
5. Kodály Zoltán a nyelvről. Ha olvasóink megfejtik az itt közölt keresztrejtvényt, megtudhatják, mit mondott Kodály a nyelvről. Csak az idézetet tessék beküldeni! (Megfejtése 20 pont.)

KODÁLY A NYELVRŐL

VÍZSZINTES: 1. Forrás. 7. Kodály Zoltán megállapítása (zárt betűk: S, M, J, A). Folytatása a függ. 1. sz. sorban. 14. Harang hangját utánozó szó egyik fele. 15. A rubidium vegyjele. 16. Aqua...; a pálinka tréfás latin elnevezése (am. az élet vize). 17. Belgiumi városka, az 1. világháborúban gáztámadás színhelye volt. 18. Róvátka. 20. Roald...; norvég származású angol író (Szuperpempő). 21. ... Sad; Újvidék. 22. Ákos egyenmű betűi. 22. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 25. Színes televízió-sugárzási rendszer. 26. YRE. 27. Egyforma betűk. 29. A pisztránggal rokon hal. 31. A germánium vegyjele. 32. Francia kötőszó. 33. ... Géza; Karinty Ferenc regényhőse. 35. Román légiforgalmi vállalat. 37. Agyabugyál. 39. Nagyüzem alapítója (Ábrahám). 40. Evipán egyenmű betűi. 42. ANS. 43. ... Marut; emigráns német újságíró. B. Traven néven lett világhírű. 45. JIÓ. 46. Eső angolul. 48. Régi büntetőintézet. 51. Szociológus, politikus író volt (Ferenc). 53. Ezt az orosz slán

győzte le Héraklész. 54. Paplan szélei! 55. Ezen a napon. 56. ... Sumac; különleges képességű énekesnő. 58. Lágy hangsor. 59. Szülőföld, kissé elavult szóval. 60. ... szakadtól rohan (am. fut, ahogy csak bír). 62. Meggyőződés. 64. Erő. 65. Német rövidtávfutó volt; ő futotta először 10 másodperc alatt a 100 métert (Armin). 66. Ugyanaz, mint a vízsz. 20. sz. sor. 68. Török méltóság volt. 70. Ismert színművész (Bertalan). 71. Pápai korona. 73. Régi római váltópénz, ford. 74. Kemény valuta.

FÜGGŐLEGES: 1. Kodály szavainak folytatása (zárt betűk: L, S, O, A). 2. Újságírói műfaj. 3. Kezdetből fogva, sőt azelőtt is. 4. Igazgató, tréfásan. 5. Ebben egyezik a ten-nivaló és a mennyiség! 6. Tangens, röv. 8. Paprikának, levélnek is van. 9. Női becenév, egyetlen meghatározott személynévhez sem kötődik. 10. Római négyes. 11. Angol férfinév becézve; Tom Sawyer öccsét hívják így. 12. Fejlődési szakasz, állomás. 13. Igen kemény trópusi fa. 18. ...

Crusoe; Defoe regényhőse. 19. ELP. 22. Képzelt, álmokép. 24. Hibázik. 27. Kritikus, irodalomtudós (Imre). 28. Tuberkulózis elleni védőoltás. 30. Toldalék a szó végén. 33. Milliliter, rövid. 34. Egy nap nyolcadrésze. 36. Grafikai alkotás. 37. Ritkán nálunk is előforduló angol női név. 38. A jószág étkezéje. 41. Üldözési mánia. 44. Völgy németül; régies helyesírással, ahogyan több személynévben is szerepel (pl. Hoffmanns...; Lilien... stb.). 47. Híres operabájos volt (Dávid). 49. Lengyel sci-fi író (Stanislaw). 50. AI. 52. Mutatózó. 54. Kapuőr. 57. Nagy európai hegység nevének szótöve; elhagyva mellőle a rendszerint ott álló többesszámjelet. 59. Hallotta, félmúltban. 61. Tejtermék, névelővel. 63. Színművész (Éva). 65. Fa németül. 67. Írta vala. 69. Elavuló iránnyal. 70. SOG. 72. Az asztalra vegyele. 74. Duna egyenmő betűi.

Az első szám rejtvényeinek helyes megfejtése a következő:

1. „Állati” intarziák. Egér, denévér, bolha, zsiráf, zebra.

2. Kiki a párjával! Burnót — tubák, macesz — pászka, mohamedán — muzulmán, nádaly — pióca, paszpol — szegőszalag.

3. A kézirat titka. Egy 1544-ből származó szövegnek nem lehet a címe „Az szellem őtalma”, mert a szellem szó akkor még nem létezett. A nyelvújítás vezéralakja, Kazinczy Ferenc alkotta meg 1808-ban.

4. Válasszunk csillagot! Nagy Medve = Göncölsekér vagy Göncöl szekere. Vénusz = esthajnalcsillag vagy esthajnali csillag. Orion = Kaszárscsillag vagy Kaszás. Pleiádok = Fiasnyúk.

5. Kétszer ugyanazt! Megint megint. Elvet elvet. Termeszt természet. Kutat kutat. Sejtet sejtet.

6. Kosztolányi a nyelvről. A nyelv nem lehet egyszerű, mert az ember nem egyszerű, aki beszél.

„Sok mindenre nem emlékszünk. De a nyelv rejtetten, mindenre emlékezik. Az fölveszi magába a múlt elfelejtett szokásait, melyek tovább bujkálnak benne...”

(Kosztolányi: Nyelv és lélek, 51. o.)

ÉBER SZEMMEL, FÜLLEL

Holczer József — 6000 Kecskemét, Jókai u. 1. — volt partizánok találkozójáról olvasott hírt a Petőfi Népe 1978. okt. 22-i számában. A tudósítás egyik mondatába foglaltakat azonban oly rendkívülinek érezte, hogy tollat ragadott. Íme a mondat:

„Ez az összeíjvetel azonban különbözött a korábbiaktól, ugyanis... nemcsak a volt partizánokat, hanem azok özvegyeit, sőt a tömegszervezetek megyei vezetőit is meghívták.”

Akárhogy is nézem, ez elentmondás a javából! — jegyzi meg levélírónk. Ha ugyanis a volt partizánok az egykori, a ma már nyugállományban levőket, de a még élőket értjük, hogyan lehettek volna velük együtt a találkozókon saját özvegyeik is. Ha pedig a volt, már meghalt partizánokat, akkor ez az összeíjvetel valóban különbözhetett a korábbiaktól.

Igaza van levélíróknak. A hírt lehetett volna például így fogalmazni: ... nemcsak a volt partizánokat, hanem egykori harcostársaik özvegyeit (vagy még egyszerűbben: a partizánözvegyeket) is meghívták.

Ugyancsak Holczer József ollózta ki — s ugyancsak a Petőfi Népe c. lapból (az okt. 20-i számból) — a következő sorokat.

„A mintegy ötven megyei edző előtt Zag József, az ifjúságiak edzője a sporttelepen »A korszerű edzőmunka elvei és gyakorlata az ifjúsági és serdülő labdarúgónál« címmel tartott előadást, majd 24 fős fiatallal gyakorlati bemutatót tartott.”

Szívesen megnéztük volna mi is ezt a bemutatót. Vajon mi mindent produkálhatott ez a huszonnégy fejű vagy fős fiatal? Persze sokkal valószínűbbnek látszik, hogy az edző 24 fiatallal tartott bemutatót. De akkor mi a szerepe a számnév után álló fő

melléknévnek? — Az égvilágon semmi. Teljesen fölösleges, csak zavart okoz.

Sárközi József — 1086 Budapest, Szerdahelyi u. 11. — egy „értelmes” sajtóhibára és egy kevésbé értelmes mondatra bukkant a Népszava 1978. szept. 29-i számában. A cikk, amelyből a kipécézett szövegrész származik, a Csendes-óceán egyik szigetről és a polinéziai származású szigetlakók életéről tájékoztatja a lap olvasóit. Nos, „tájékozódjunk” mi is:

„A világosbarna szigetlakók, akiknek többsége polinéziai származásúak, csaknem kizárólag a még meglehetősen primitíven megművelt mezőgazdaságból él meg. Elsősorban kókuszdiót, banánt, korpát és édesburgonyt termelnek.”

Az első mondatban valahogy így lehetett volna egyeztetni az állítást az alánnyal: A többségükben polinéziai származású világosbarna szigetlakók... élnek meg.

A mezőgazdaságot nem lehet megművelni — sem primitív módszerekkel, sem pedig fejlettekkel —, csupán a földeket.

A humoros hatású sajtóhibát a kopra (= a kókuszdió szárított, olajos belső része) szóbeli mássalhangzóinak felcserélése okozta. Így lett — a nyomda „ördöge” ludas ebben! — a szigetlakosság egyik fő terméke a kókuszdió, banán és édesburgonya mellett a kopra.

Csanda László — 1119 Budapest, Fehérvári út 67/b — az alábbi szöveget egy szaloncukros dobozon találta. Vajon hogyan kell értelmezni? — kérdezi.

Legrövidebb eltarthatósági ideje: a tárgyét követő január 10-ig. Gyártási idő:

A zavaros legrövidebb eltarthatósági idő kifejezéshez való ragaszkodás érthetetlen

BIZONYTALANSÁG

számunkra. Egyszerűen így kellene megfogalmazni: Fogasztható...-ig. Lehet, hogy a kipécézett szöveg „megalkotásáért” felelősek úgy gondolják: így túl egyszerű!

Egyik győri levelezőnk a Kisalföld febr. 3-i számának „Gyorsaság” c. cikkében olvasta, hogy a fehérvári híd előtt keletkezett lyukakat dícséretes gyorsasággal helyrehozták.

Pedig:

„azok már nem egyszerű kátyúk voltak, hanem komoly férfias lyukak...”

Egy komoly lyuk mennyiben férfias? — kérdezi levélírónk. Talán az idézett cikk szerzője meg tudja mondani.

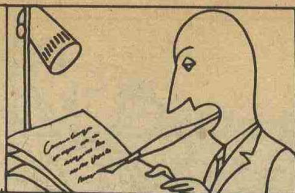
Horváth Ferenc — 7400 Kaposvár, Kossuth L. u. 29. — olvasta ezt a sportnyelvi képtelenséget a Somogy megyei Néplapban:

„Egy beívelésnél Ágfalvi lyukat rúgott, de a lövését védte biztos kézzel Horváth.” (1978. szept. 26.)

Ez igen, ez ám a csodakapus, „még” ilyen labdát is ki tud védeni! Vagy inkább a labda helyett csupán a levegőt eltaláló Ágfalvit kellene csodálnunk, aki így is védésre készítette a kapust? Azt hiszem, mindkét játékos teljesítménye csodálatunkra méltó.

T. U. I.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Az óvás jogos lett volna!

Népszerű játék egy idő óta a televízióban a „Most mutasd meg!”. Nemcsak azoknak szórakoztató, akik játszószék, hanem azoknak is, akik nézik.

A mutogató első dolga az — mikor az óra indul —, hogy az ujjával jelzi, hány szót fog eljátszani. Aztán a karján megmutatja, hogy az egyes szók összetételek-e, és hány tagból állnak.

Ezen a ponton vetődik fel a legtöbb probléma. Az egyik játékban ez a szó jelent meg a képernyőn: „vízjelző szolgálat”. Egybeírva! Márpedig ez két szó, így: vízjelző szolgálat.

A játékosok a hiba ellenére is kitalálták, hogy miről van szó (persze jelentős

idővesztéssel), de az egyikük méltatlankodott a hibás kiindulás miatt. A nagy zajban azonban elveszett a hangja, és a játékvezető sem foglalkozott a megjegyzéssel. Pedig ha elfogadja a jogos óvást, a játék szabályai szerint új feladatot kellett volna kapnia a csapatnak.

A játék szerkesztője tulajdonképpen nem róható meg ezért a rosszul írt szóért, mert így van a rádióújságban is, és onnan vette mint kitalálható rádióműsorcímet. Mivel a téves ítélet oka a rádióújság írásmódja volt, utánanéztam a lapban, hogy általában hogyan közli az ilyen típusú szóösszetételeket. Ezt a nyelvtanilag hasonlóknak lát-

szót találtam: „súlyemelő bajnokság”; így kötőjel nélkül, két szóban, ám sajnos, ezt éppen rosszul. Mert ez az alakulat viszont így írandó: súlyemelő-bajnokság.

Hogy miért van ez a ketősség? Megpróbálom minél egyszerűbben megvilágítani.

Nézzük az első példánkat! A vízjelző szolgálat annyit tesz, mint: vizet, vízállást jelző szolgálat; tehát egy olyan jelzőszolgálat, amely a vízzel, a vízállással kapcsolatos megfigyeléseket gyűjti, értékeli és közli. A jelzőszolgálat azért írandó egybe, mert összetétel: az ige-névi előtag (a jelző) a főnévi utótagoknak (a szolgálatnak) nem csak alkalmi, éppen végzett cselekvésére utal, hanem állandó tevékenységére, munkájára. Ezt a jelentésbeli többletet fejezzük ki az egybeírással. Ám ha az ilyen alakulatok ige-neve elé jelöletlen tárgy kerül, amivel egybe kell írunk (vízjelző = vizet, vízállást jelző), akkor ezt az összetett minőségjelzőt már külön kell írni a jelzett főnévtől (a szolgálat-tól). Így lesz tehát: vízjelző szolgálat. Tömerdek ilyen eset van még: sűrölőkefe, de: padló-sűrölő kefe; fejtőkalapács, de: kőfejtő kalapács; emelő-rúd, de súlyemelő rúd; száritókötél, de: ruhaszáritó kötél; stb.

És most nézzük a súlyemelő-bajnokság-ot! Eddigi példánkat így értelmeztük: olyan szolgálat, amely a vizet, a vízállást jelzi; olyan kefe, amellyel a padlót sűröljük; stb. De olyan bajnokság, amely súlyt emel? Ilyen nincs! Csak súlyemelőknak van bajnokságuk! A súlyemelő bajnokság — jelöletlen birtokos jelzős kapcsolat lévén — egybeírandó lenne, de mivel a három szóból álló összetétel hatnál több szótagú, vagyis hosszú, kötőjellel tagolandó. Egy népszerű sportág szókincséből idézek még hasonló példákat: labdarúgó-bajnokság (= a labdarúgók bajnoksága), labdarúgó-egyesület, labdarúgó-mérkőzés, labdarúgóstadion stb. És persze: labdarúgó-világbajnokság (amely négy szó kapcsolatából alakult, és kilenc szótagú). Kötőjel nélkül egybeírjuk viszont ezeket: labdarúgóványa, labdarúgóedzés, labdarúgótorna, labdarúgó-sport, labdarúgómez stb. mert csak hat szótagosak, vagy még annál is rövidebbek.

Ha egy kicsit figyelünk tehát arra, hogy mit is akarunk kifejezni, logikusan adódik a megoldás és sem a rádióújságban, sem a kitalálósóban nem vezetünk félre senkit.

Both Endréné

Az új írógépszabvány

Korábbi szabványosítási törekvések folytatásaképpen 1977 végén az MTA Anyanyelvi Bizottsága és Helyesírási Bizottsága ismét napirendre tűzte az írógép-billentyűzet ügyét. Az együttes ülésen a Magyar Szabványügyi Hivatal is képviseltette magát. A határozatok és a szélesebb körű közönségnek a napisajtóban megnyilvánult igénye alapján a Magyar Szabványügyi Hivatal 1978-ban ismét szakbizottságot hívott össze, hogy összehangolja a magyar helyesírás követelményeinek megfelelő írógép-billentyűzetre vonatkozó kívánságokat. A szabvány elkészült tervezetét eljuttatta 15 közülethez és több szakértőhöz, hogy a javaslatot megvizsgálják, és esetleges észrevételeiket tegyék meg. Ezek megvitatása és mérlegelése után a szakbizottság véglegesítette a tervezet szövegét, s az „MSz. 7799/1. Írógépek billentyűzete. Jelek elrendezése közhasz-

nálatú írógépén” címmel már megjelent, s 1980. január elsején hatályba lép.

A tárgyalásokon meg kellett állapodni abban is, hogy a magyar szabvány — egy-két kivételes esettől eltekintve — lényegileg összhangban álljon a nemzetközi szabványok rendelkezéseivel: hogy a forgalomban lévő írógépek billentyűzetétől ne térjen el a szükségesnél nagyobb mértékben; hogy a különböző billentyűszámú írógépek betűelrendezése a lehető legnagyobb mértékben hasonlítson egymáshoz, mégpedig úgy, hogy az akadémiai helyesírási szabályzat szerint kötelező magyar ábécé betűi, írásjelei és a számjegyek minden írógépén írhatók legyenek.

Ezek az adottságok és célok szabtak határt a betűk elhelyezésének, a gyakorisági szempont alkalmazásának, s egy-két esetben a gépirástechnikai követelmények lehető legnagyobb mértékű kielégítésének. Az

adott lehetőségeken belül természetesen ezeket a szempontokat is érvényesítette a szakbizottság.

A szabvány a 44, 45, 46 és 47 billentyűs, magyar betűs, mechanikus vagy villamos működésű, közhasználatú írógépek jeleinek (betűinek, számjegyeinek és írásjeleinek) billentyűelrendezését szabályozza úgy, hogy a magyar helyesírás követelményeinek megfelelően minden jel írható. A legtöbb gondot a kis és a nagy hosszú í, ú, ü célszerű elhelyezése okozta.

A 45 billentyűs gép elrendezése megegyezik a 44 billentyűsével, de van egy szabad billentyűje; a 47 billentyűs pedig egyezik a 46 billentyűsével, de szintén van egy szabad billentyűje. A szabad billentyűre a megrendelő további betűt (pl. ő), rövidítést (pl. Ft) vagy speciális jelet tethet kívánsága szerint.

A 46 (és a 47) billentyűs írógépén — ilyen a legtöbb

irodai gép — minden magyar betű kis és nagy változata ugyanazon a billentyűn van, egyetlen leütéssel írható.

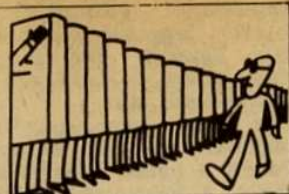
A 44 (és a 45) billentyűs, általában hordozható írógépén (táskairógépén) a kis és a nagy í, í-nek saját billentyűje van (mint a nagyobb gépeken), a nagy hosszú Ű és Ű ékezetét pedig visszaváltás után (a megfelelően kialakított vessző, illetve idézőjel segítségével) külön kell leütöni. De ezek a legtrikábban használt magyar betűk, írásuk még a leírt módon sem csökkenti figyelemre méltó módon a gépelés teljesítményét.

Az írógépek betűelrendezése nemcsak a karos, hanem a gömbfejes típusra is érvényes.

Ezután már főleg a gépirás tanításán és a gépirókon múlik, hogy gépelt szövegeink is megfelelően a magyar helyesírás követelményeinek, s az írás összképét se rontsák kézzel utólag beírt ékezetek, felemás betűalakok, s hogy kézírás, gépirás és nyomdai szedés azonos helyesírási elvek szerint készüljön.

Kelemen József

SZEMLE

A televízió műsora lassanként már az életrendünket is megszabja. Természetes volna tehát, ha a ráhatás ilyen lehetőségét a műsorpolitika eltökéltebben és tervszerűbben használná föl az anyanyelvi művelődés javára is. Mintegy ellensúlyozásként annak az országos kisugárzású nyelvrojtásnak, amelyet a riportok „nyilatkozói” művelnek.

Annál meglepőbb a híradás, hogy a mintegy három év óta népszerűvé vált, Szépen, jól magyarul sorozat változatos — de sajnos, csak tízperces — adásai áprilisban megszűnnek. Ennek okát nem ismerjük, de aradiós Édes anyanyelvünk negyedszázada bizonyítja, hogy nyelvi műsrot nem kell féltetni a kiöregedéstől. Reméljük, hogy csak formaváltásról van szó, s nem leszünk szegényebbek egy eleven és hatékony nyelvművelő fórummal.

És az ellenpélda: az újdéki televízió magyar nyelvi sorozatot indított szerbhorvát nézői számára, a jugoszláviai nemzetiségek kölcsönös nyelvtanulási programjának megfelelően. Az iskolákban ez már régebben is rendszeres volt. A jugoszláviai és csehszlovákiai magyarság egyébként intézményesen fejleszteti nyelvművelő mozgalmát, többek közt az ifjúság különféle anyanyelvi versenyei, az adai Szarvas Gábor-, illetve a kassai Kazinczy-napok keretében.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében befejeződött a Nyelvművelő kézikönyv első kötetének szerkesztése. A nyelvi műveltség minden időszerű kérdését felölelő munka az Akadémiai Kiadónál 1980 könyvhetére jelenik meg.

A Gondolat Könyvkiadó még ez évben megjelenteti O. Nagy Gábor Mi fán terem? c. szólásfejtő könyvének harmadik, bővített ki-

adását, amelyet Kovalovszky Miklós rendezett sajtó alá.

...

Nemcsak a nyelvészeket foglalkoztatja, mindenkit érint a nyelvünket újabb hullámban előzőlő idegen — főként latin-görög és angol — szavak kérdése. A nyelvművelő eszmecseréknek ez egyik leghevesebb vitapontja, mert a bürokratikus fontoskodás és a tudóskodó sznobizmus (itt talán jogos az idegen szók használata) ellenkezik a közérthetőséggel és a művelődés demokratizmusával. A kérdést sokoldalúan megvitató tanulmányok és tanácskozások eredményeként közli állásfoglalását a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége a Magyar Tudomány 1978. számában. Az Akadémia helyteleníti a szükségtelen idegen szók divatszertű elburjánzását, mert zavarják vagy gátolják a megértést. Az elnökség felhívja a közművelődési, tudományos, hivatalos és gazdasági intézményeket, törekedjenek a magyar megfelelővel pontosan és világosan kifejezhető, tehát fölösleges idegen szók kerülésére és kiküszöbölésére.

...

Egy hosszú, szétágazó vita zárószavát írta meg Kolozsvári Grandpierre Emil a Kortárs 1979. évi 1. számában. Szavait a jobbító szándékú elégedetlenség fűti: a nyelvművelők gyakorlati munkáját csak tüneti kezelésnek tartja (de mi más a nyelvművelés, mint aprómunka: az élet fölvetette nyelvi problémák elvi tisztázása és tervszerű megoldása?), s megrója az írókat és a magyartanárokat nyelvi közömbösségükért. Eszrevételei közt mindenesetre helytálló az, hogy a nyelvi hibák egyik fő forrásának a szakmai, illetve szaknyelvi zsargonokat tekint, amelyek a rádió és a televízió révén a legszélesebb körben hatnak. Jogos az a megállapítás is, hogy a nyelvművelés nem pótolhatja az anya-

BESZÉDKÉSZSÉG

nyelvi nevelés és oktatás hiányait, az iskolában sok még a tennivaló.

...

Érdekes gondolatokat mond el az argó Mészöly Miklós a pécsi Jelenkor 1978. évi 11. számában. (Az argót persze nem régebbi, szűk értelemben véve; a szó ma már — az alvilág titkos csoportnyelvén, a vagánynyelven túlnőve — egy sokkal általánosabb, de alacsony szintű és igényű, kedélyes-bizalmas, főként a fiatalok körében élő nyelvhasználatot jelent.) Erről a mai, sajátos nyelvi rétegről — voltaképpen új névre volna szüksége — megállapítja, hogy a régi, „klasszikus” argóhoz képest mennyivel magyarabb lett szókincsében és stílusában, és csaknem teljesen elvesztette rejtjelességét. Meglepő képzetársítások, újszerű, szinte jelképes átvitelek, szemléletesen láttató kifejezések gazdagítják. Mintha egy nagyvárosiba oltott népnyelv szelleme táplálná a mai argót. Hogy milyen szoros a kapcsolat a két, látszólag távoli idegen nyelvréteg közt, azt Mészöly Miklós érdekes ötlettel bizonyítja: egy terjedelmes szójegyzéket közöl, amely kevésbé ismert vagy újszerű argó-szavak gyűjte-

ményének hat, s kiderül, hogy az író Szinyei Magyar tájszótárából (1893–1901!) szemelgette össze. Következtetése pedig: a viszszaeszozó nyelv szemlélteti elevenességét, árnyaltos gazdagságát és hazai ízet természetes rokonulással menthetné át az argó, ez pedig megtermékenyíthetné a köz. és az irodalmi nyelvet is.

...

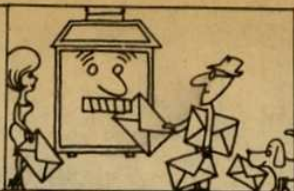
Hosszú évek vitái, tanácskozások és tervtanulmányok után végre elkészült a magyar nyelv helyesírásának megfelelő írógépészabvány. De ennek alapján mikor készülnek el azok az írógépek, amelyeken lesz hosszú í, í, ú, Ű, ű, Ű betű is?

...

Egy másik gépesítési hír: a debreceni egyetem nyelvészei számítógéppel földolgozták a XV. századi Jókai-kódex szóanyagát. Ugyanott már régebben elkészült hasonló módon a magyar nyelv fordított, ún. szövegmutató szótára és Ady verseinek fonémastatisztikája. Az úttörő és példamutató kezdeményezésnek a nyelvoktatás szempontjából is oly fontos szógyakorlási szótárak készítésében volna legnagyobb haszna és jelentősége.

K. M.

POSTALÁDA

Lapunk első számának megjelenése óta nagyon sok levél érkezett szerkesztőségünkhöz. Köszönjük olvasóink elismerő szavait. Örülünk, hogy nem csaldtak várakozásukban, s hogy szívesen olvassák, érdekesnek, tanulságosnak tartják folyóiratunk rovatát. Reméljük, figyelemmel kísérik és örömmel forgatják a további számokat is.

—Kövári József — 1078 Budapest, Landler Jenő u. 3. — logikátlanak s ezért helytelennek tartja a korrózióvédelem, korrózióvédő szavakat. Véleménye szerint csak a hosszabb, de egyértelmű korrózió elleni védelem, korrózió ellen védő kifejezések helyesek.

A korrózióvédelem, korrózióvédő (anyag) kifejezés nem hibáztatható. Ugyanolyan típusú tömörítő összetétel, mint például az árvízvédelem, a fagy-, gáz-, lég- vagy a tűzvédelem. Nyilvánvaló, hogy ezekben a kifejezésekben nem az árvíz, fagy, gáz stb. védelméről van szó, hanem éppen ellenkezőleg: árvíztől (árvíz ellen) való vagy árvíz elleni, fagytól (fagy ellen) való vagy fagy elleni stb. védelemről, védekezésről. Még sok ilyen hasonló szerkezetű „logikátlan” kifejezésünk, összetételünk van. Például: a szélvédő sem a szelet védi, hanem a szélétől véd, a gyárakban alkalmazott balesetvédelmi berendezések az esetleges balesetek-től védik, óvják a dolgozókat, s ugyanígy: a munkavédelmi szabályok, intézkedések is a munkát végző dolgozók egészségét, testi épségét védik (nem pedig a munkát). A korrózióvédelem, korrózióvédő (anyag) kifejezés tehát nem feltétlenül üldözendő. Aki tisztában van a korrózió szó jelentésével, nem érti félre ezeket az összetételeket sem, s nem fog arra gondolni, hogy a korrózióvédő anyag a fémfelületek — oxidálódás folytán bekövetkező — rongálódásának védelmére való. Tudományos munkákban, lexikonokban természetesen célszerűbb a hosszabb, de teljesen egyértelmű korrózió ellen védő (anyag), korrózió elleni védelem kifejezéseket használni.

T. Urbán Ilona

Kovács István gimnáziumi tanuló — 1091 Budapest, Üllői út — arról számol be leveleiben, hogy osztálytársai között élénk vita alakult ki

a szélhámos szó szerkezetéről. Mivel egyik fél sem tudta a maga igazáról meggyőzni a másikat, kéri, döntsük el mi a vitát.

Azok gondolkodtak helyesen, akik összetételnek mondták. Elemei: szél (valaminek a széle) + hámos (lőszerszám a befogáshoz). Eredetileg a szó nem a másokat becsapó, megbízhatatlan személyt jelentette, hanem azt a lovát, amelyet a másik (kettő) mellé tartáléknak oldalt, szélről fogtak be, de úgy, hogy tágabb mozgási lehetősége volt (lógós ló). Ez jobbra-balra ugrálhatott, csaponghatott, nem volt szoros rendre kényszerítve. Az ilyen ló viselkedéséről nevezték el aztán a hasonlóképpen megbízhatatlan, kiszámíthatatlan viselkedésű embert is. A szó tehát végeredményben alárendelt jelzős összetétel: szélső hámos (ló). Ilyen még például: szélbal, széldeszka, széljegyzet stb. Mindegyik elég ritka, ezért nem érzékeljük világosan az összetétel elhomályosult szerkezetét.

V. P.

Miklós Gyuláné — 1204 Budapest, Eperjes u. 26. — a gyermekek körében közkedvelt egyik kiszámláló mondóka, mondóka szövegének értelme iránt érdeklődik.

Az Egyetem, begyetem, tenger tanc... kezdetű mondóka igen régi ún. kiolvasó, kiszámláló mondóka. Eppen ezért nagyon sok változata van. Majdnem mindegyik megegyezik abban, hogy számlálással kezdődik, a számok azonban gyakran értelmetlenné váltak, pl. Egy, kettő, hábor, német. Szám az alapja az egyetem (és változatai: egyedem, egyetem, egyedelem stb.) kezdő szónak is, az egy. A számokhoz sokszor értelmetlen szavak csatlakoznak, esetleg értelmes szavak értelmetlenekkel keverednek. Hogy mondókánk tenger tanc szavaiiban sem kereshetünk logikai értelmet, mutatják a különböző helyeken feljegyzett változatok: Egyedem, begye-

dem, kender tanc; Egyedem, begyedem, bikkfajárom; Egyetem, begyetem, butymojáró; Egyedem, begyedem, Dinom-danom, Holló-polló, Kender-kopó; stb.

Az effajta mondókákban tulajdonképpen nem is az értelem a fontos, hanem a ritmus. A kiszámláló ütemre mondja a verset, rámutatva vagy megérintve játékosársait, esetleg ütemről ütemre felváltva a saját és a másik mellét útve.

A mondókák — s általában a gyermekjátékok — szövegének megfigyeltét megkísérelték ugyan, de eredmény nélkül. Többen arra gondoltak, hogy ezekben a felnőttek életében egykor fontos szerepet játszó tevékenységnek, a sorsolásnak (pl. a közös birtok művelésére való kiosztásának stb.) az utánpótlását kell látnunk. Egyik-másik fajtájához nyilván voltak pontosan meghatározott „rituális” szövegek vagy varázsigék. A gyermekek a szöveget nem értve, a maguk észjárása szerint helyettesítették a kritikusabb részeket, valószínűleg csak a ritmusra ügyelve.

R. Lovas Gizella

Preil Mihályné — 1111 Budapest, Lágymányosi u. 23/b. — a szokik ige jelen idejű alakjainak használatára vonatkozólag kéri tanácsunkat.

A művelt beszédben és az irodalmi nyelvben a szokik ige jelen idejű alakjait használjuk, hiszen a szokás múltbeli gyakorlat során kialakult cselekvési mód. Sokan azonban — a szokás jelenbeli állapotára gondolva — jelen időben is ragozzák, s a régen ingadozó használat hatására az ikes szokom, szokik

stb. helyett az iktelen szok, szok stb. igealakokat is használják. A nyelvjárási színezetű, s főképp az iskolázatlan, kevésbé művelt emberek nyelvhasználatában élő szokok, szok ragozott alakokat a köznyelvben és a választékos irodalmi nyelvben mindenképpen kerülni kell. Az idővonatkozás nélküli ige-kötés beleszokik, megszokik, rászokik stb. igeinek természetesen a — gyakorta jövő értékű — jelen idejű alakjai is kifogástalanok, például: rövid idő múlva beleszokom a munkába; a gyerek mindent megszokik; vigyázz, mert rászokom a dohányzásra; vagy megszokik, vagy megszokik; stb.

Poronyi Zoltán ny. főmérnök — 7623 Pécs, Semmelweis u. 21. — arra kíváncsi, hogy a „földterület-mérték” jelentésű hold szó eredetét tekintve rokonságban van-e a Föld mellékbolygója jelentésű holddal.

A két azonos hangalakú szónak, semmi köze sincs egymáshoz. Az előbbi hold a reggel, hajnal jelentésű régi hol szó -d kicsinyítőképzős származéka (ezzel függ össze a holnap szó is), az égitest jelentésű hold pedig a hó hold, hónap főnévből alakult. Az első hold szó jelentésének a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint az a magyarázata, hogy egy holdnyi földterületet reggel munkába állva egy nap alatt lehet egy igával fölszántani. Néhány más nyelv azonos jelentésű szava is hasonló szemléleten alapul, például: német der Morgen, szerbhorvát jutro, szlovén jutro: földterületmérték, hold, tulajdonképpen: „reggel”.

T. U. I.

HIPNOPÉDIA